

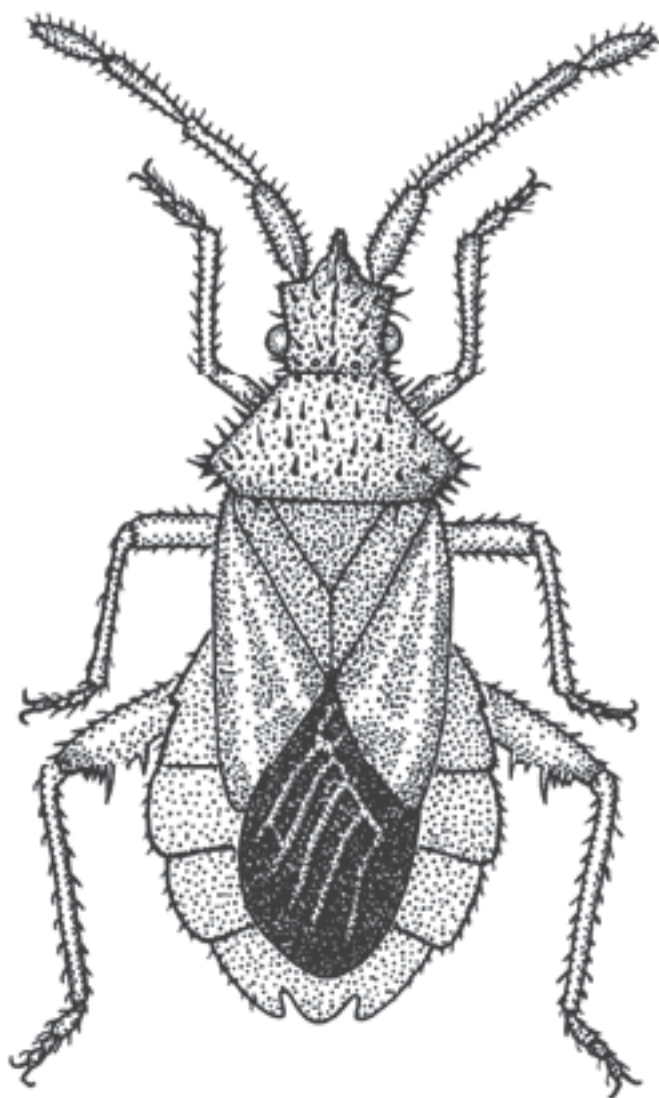
GEJRFUGLEN

Østjysk Biologisk Forening

37. ÅRGANG.

NR. 4

DECEMBER 2001

MOSSØ - SALTENDALEN II

ISSN 0900 - 4114

Østjysk Biologisk Forening

er en forening for aktive naturinteresserede med det formål at udbrede kendskab til naturen samt at skabe kontakt mellem disse naturinteresserede.

Dette sker ved at arrangere foredragsaftener og ved tilrettelæggelse af ekskursioner og lokalitetsundersøgelser samt ved udgivelse af tidsskriftet *GEJRFUGLEN*.

Oplysninger om foreningen kan fås ved henvendelse til:

Østjysk Biologisk Forening

**Postbox 169,
8100 Århus C**

Indmeldelse i ØBF sker ved at indbetale kr. 100.- (eller kr. 125.- for familiekontingent) på foreningens giro nr. **7 14 83 13**. Medlemmer modtager automatisk *GEJRFUGLEN*, der normalt udkommer 4 gange om året. Ældre årgange (før 1991) sælges for kr. 50.- Løssalg efter aftale. Ved køb af flere numre opnås prisreduktion. Enkelte årgange og enkelte numre er udsolgte.

Gejrfuglen:

Materiale til bladet (artikler, mindre meddelelser, opfordringer til indsamlinger, tegninger, fotos m. v.) sendes til foreningen på ovenstående adresse eller til redaktøren.

Manuskripter bedes skrevet på maskine eller computer. Indsendte disketter vil blive tilbagesendt efter brug hvis det ønskes. Illustrationsmateriale kan leveres som tegninger, papirbilleder eller dias. Tabeller og grafer foretrækkes leveret på diskette. Kontakt evt. Chr. Lange for at høre nærmere detaljer om formater og lignende.

Annoncepriser:

1/2 side: kr. 60.- 1/1 side: kr. 120.-
Kontakt bestyrelsen vedr. annoncer.

Opsætning og layout:

Christian Lange (ansv. redaktør)
Per G. Henriksen

ISSN 0900 - 4114

Pris for dette nummer: kr. 35.00

Indhold

Mossø - Saltendalen II

Højlund Skov og Pinddal Mose	2
Posthornsneglen <i>Planorbarius corneus</i> L. i Mossø og Salten Langsø	7
Fuglene ved Mossø og Salten Langsø ...	10
Skarv <i>Phalacrocorax carbo</i> L. i Mossø og Salten Langsø.	12
Pattedyr i Mossø-Saltendalen	17
Overvågning af oddere i Søhøjlandet 1997-2001	26
Pattedyr omkring Klostermølle	32
Bredtæger og Randtæger	35
En ny rovbille i Skærbro Kær	38
Trehornet Skarnbasse (<i>Typhaeus typhaeus</i>)	39
Storsommerfugle ved Gl. Rye og Salten Langsø	41
Mossø-Saltendalen og dens plante- og dyreliv - Status og beskyttelse	49
PROGRAM 2001:4	56

Tegninger og grafik:

H. N. Garner: S. 7, 12
Jørgen Jørgensen: S. 23, 26
Jens C. Schou: S. 31
Søren Tolsgaard: S. 35, 40
Brian Zobbe: S. 37

Birgitte Møller (Vilde Planter, Hagerup 1919): S. 38

Fotografier:

Fotografer er angivet ved fotografierne.
Pånær: Side 1: Per G. Henriksen

Forside:

Langtornet Randtæge (*Coriomeris denticulatus*). Tegning af Søren Tolsgaard.

ØBF "på nettet":

<http://home1.inet.tele.dk/biobent/OBFdk.htm>

E-mail:

gejrfuglen@e-box.dk

Mossø - Saltendalen II

For knap to år siden besluttede vi i bestyrelsen at lave et temanummer om Mossø-Saltendalen, da området aldrig er blevet grundigt behandlet i Gejrfuglen.

Temanummeret, der udkom som nr. 4 sidste år, blev positivt modtaget, og da der var nok af ubehandlede emner at tage fat på, besluttede vi os for at lave en opfølgning, hvilket resulterede i nærværende temanummer - Mossø-Saltendalen II.

Grænserne for området, som vi har valgt at benytte i dette såvel som forrige temanummer følger hovedvejene rundt om området :

Mod nord: Rute 445: Skanderborg - Ry -Silkeborg

Mod vest: Rute 52: Silkeborg - Salten - Horsens

Mod syd: Rute 453: Sønder Vissing - Voerladegård og 409: Østbirk - Skanderborg.

Mod øst: Motorvej E3.

Også denne gang en stor tak til vores bidragsydere.

Tove Yde og Lars Skipper

Artiklen om Storsommerfugle har været benyttet i Lepidoptera i 1992. (Strandbæk, E. 1992. Storsommerfugle ved Gl. Rye og Salten Langsø. Lepidoptera 6: 74-80).

Artiklen om Posthornssnegl, er en opdateret og udvidet udgave af en artikel bragt i Flora og Fauna i 1991. (Garner, H.N. 1991. Posthornssneglen *Planorbarius corneus* L. i Mossø. Flora og Fauna 97: 45-46).

Højlund Skov og Pinddal Mose

Tove Yde

Højlund Skov ligger sydvest for Mossø og er en af de største skove i Mossø - Saltendalen. På nordsiden afgrænses skoven af landevejen Voerladegård-Gl.Rye (Klostermøllevej) og Gudenåen, på sydvestsiden af Gudenåen og mod sydøst delvis af landevejen Voervadsbro-Voerladegård (Holmedal). Den sydlige del af Højlund Skov gennemskæres i øst-vestlig retning af Pinddal Mose, som er en smal, langstrakt mose.

Der er aldrig lavet grundige undersøgelser (så vidt jeg ved) af planter, fugle, pattedyr eller andre artsgrupper i Højlund Skov/Pinddal Mose. Jeg kommer selv meget ofte i området, mest ved Fåresø (Pinddal mose's østlige ende), og artiklen her er først og fremmest baseret på mine egne fund og observationer gennem mange år, og på oplysninger fra andre naturinteresserede, der har besøgt området. I de tilfælde, hvor oplysningerne stammer fra andres besøg, nævnes personens navn og evt. årstal for fund i parentes efter oplysningen.

Topografi og adgangsforhold

Terrænet i Højlund skov er meget kuperet, og hæver sig tydeligt over Mossø, Klosterkær og Gudenådalenden. Den nordlige del af skoven er et langstrakt plateau, hvor højeste punkt er Sukkertoppen (108 m), men der er også store højder i andre dele af skoven,

Fig. 1. Kort over Højlund Skov og Pinddal Mose.

f.eks. Sønderås i den sydlige del med 106 m. Jordbunden i Højlund Skov er sandet morbund, som domineres af nåleskov, først og fremmest plantet rød-gran. Skov-fyr og ene er udbredt i nogle dele af skoven, flere steder findes der lærkeplantninger, pyntegrønt- og juletræskulturer. Mange steder er der større og mindre løvskovspartier med bøg, stilk-eg, vinter-eg, almindelig røn og kristtorn. Omkring Sukkertoppen er kristtorn indplantet, i de øvrige dele af skoven er den vildtvoksende. Bøgekrat og rester af stævningskov findes flere steder. I skovlysninger og andre forholdsvis åbne steder er gyvel, tørst og ene stadig ret almindelige, men er i tilbagegang på grund af tilgroning.

Ligesom de fleste andre skove i Mossø-Saltendalen, er Højlund Skov vegetationsmæssigt en ret artsfattig skov. Bundvegetationen består da også mest af typiske morbundsarter som skovstjerne, almindelig kohvede, almindelig gyldenris, læge-ærenpris, majblomst, blåbær og skovsyre og på åbne arealer arter som bitter bakkestjerne, blåmunke, bølget bunke, mangeblomstret frytle, kornet stenbræk, liden fugleklo og bakke-nellike.

Hele Højlund Skov med Pinddal Mose er privatejet, men let tilgængelig, fordi der er skovveje og stier overalt, hvor naturbeskyttelseslovens regler gælder. I forbindelse med Pinddal Mose fredningen i 1984, blev der anlagt en afmærket vandrerute gennem en del af skoven og tæt rundt om mosen. Ruten er ca. 4 km og starter ved P-pladsen på Grønskovvej hjørnet (se kort). Det er en fin og varieret tur, men har man et nogle timer til rådighed, er det sjovere selv at gå på opdagelse på stier og skovveje.

Før og nu

Når man kigger på gamle kort over Mossø-Salten Langsø området, kan man se, at der tidligere var store hedearealer mange steder hvor der i dag er skov, hvilket navne som Addit Hede og Sønder Vissing Hede også vidner om. Højlund Skov var tidligere en blanding af løvskovsarealer og store, åbne, lyngklædte strækninger. Et kort fra slutningen af 1700 tallet viser, at dengang var der

Fig. 2. Kambregne; en karakteristisk art for skrænter med fremtrængende vand. Foto: Tove Yde.

lynghede i hele den del af skoven, der ligger syd og vest for Pinddal Mose (Ca. 25% af det, der er skov i dag). Frem til ca. 1950 var de fleste af indbyggerne i området husmænd og daglejere, som udnyttede de åbne arealer til kartoffeldyrkning, fåregræsning og høst af lyng til bl.a. optændingsbrænde. Det holdt arealerne åbne og lyngen i live, men siden er det gået hurtigt med tilgroningen.

I dag er der kun få og små rester af de bakkede hedearealer tilbage. Et af dem ligger syd for Fåresø, her forsøger Vejle Amt at genskabe det åbne landskab ved fåregræsning og trærydning. Genopretningen i dette område er dog ikke en ubetinget succes, bl.a. fordi fårene ikke æder ørnebregner. Denne bregneart er blevet så dominerende, at den truer med at overskygge de nye lyngplanter og den lave vegetation, som det netop er intentionen at genskabe.

Tidligere var arter som lyng-snerre, almindelig ulvefod, sandskæg, tyttebær, ene og revling almindelige i dette område, og for ca. 20 år siden fandt jeg enkelte eksemplarer af hønsebær, en art, der nu er helt væk. Arealet er dog stadig så åbent, at der findes lidt ene, tyttebær, revling og en enkelt bestand af almindelig ulvefod.

Nogle hundrede meter længere mod vest, hvor landskabet igen får karakter af skov, findes et par lidt mere spændende bregner, nemlig kambregne og tredelt egebregne. Kambregnen står på en fugtig skrænt lige syd for et af vandhullerne i Pinddal Mose. Ikke langt fra dette sted har jeg tidligere også fundet otteradet ulvefod, en art, der sandsynligvis nu er helt forsvundet fra Højlund Skov.

En af de fuglearter, man lægger mærke til i Højlund Skov, er sortspætte. Den høres ofte, og med lidt tålmodighed er det heller ikke svært at få den at se. Selv om jeg ikke ved ret meget om fugle, er det dog mit klare indtryk, at arten har været i fremgang i Højlund Skov indenfor de seneste år.

De pattedyr, jeg har set i Højlund Skov som helhed er: rådyr, hare, egern, mosegris,

muldvarp, rødmus, markmus, spidsmus, ræv og grævling. Der er helt sikkert en del flere arter, f.eks. muligvis ilder og vandspidsmus i mosen/vandhullerne.

Sukkertoppen

Udsigtspunktet Sukkertoppen er nok det mest kendte sted i Højlund Skov. Normalt kommer man derop ved at parkere på en af pladserne nær Klostermølle og så følge skiltene derop. En anderledes og mere varieret tur til toppen får man ved at starte fra Grønskovvejpladsen og så gå oppe på plateauet.

Står man på Sukkertoppen og kigger mod vest, ses Sandmark, et område med aflejring-er af helt hvidt kvartssand, som graves op og bl.a. bruges til filtrering af drikkevand. Også Sukkertoppen har aflejringer af kvartssand. Tidligere lå sandet mere blottet på grund af hård afgræsning. Det er det hvide, sukkerlignende sand, der har givet navn til toppen. Tidligere var Sukkertoppen lyngklædt, bortset fra små områder med stævnet bøg. I dag forsøges lyngheden på Sukkertoppen genskabt og udsigten friholdt ved fåregræsning og trærydning.

Pinddal Mose og Fåresø

Fåresø er en lille, næringsfattig og brunvandet sø, som ligger lige øst for Pinddal Mose. Et lille vandløb løber gennem søen og mosen og videre til Gudenåen.

For Pinddal Mose er det historiske billede

Fig. 3. Tilgroning af lyngbakkerne sydøst for Fåresø. Foto: Tove Yde.

nogenlunde det samme som for skoven. Mosen er delt op i mange småparceller, alle husmandssteder og gårde i omegnen havde før i tiden et tørveskifte. Tørven blev gravet op til brændsel og græsset blev slået til foder. I løbet af 1950'erne kunne det ikke betale sig mere, og tilgroningen tog fat. I dag er de fleste af mosehullerne så tilgroede, at de er nærmest usynlige i landskabet.

Tidligere, da mosen var mere åben, yngede her grøn frø, og den sjældne tørveviol var her også. Pinddal Mose har været en vigtig lokalitet for sommerfuglearterne bøllebålfugl og moseperlemorsommerfugl, som begge lever på tranebær. Også disse arter har tilgroningen sandsynligvis fortrængt. Ved Fåresø, hvor der endnu er åbent terræn (og tranebær), er begge arter set for ca. 10 år siden, og de findes her sandsynligvis endnu (Ole Fogh Nielsen)

Selv har jeg noteret følgende dagsommerfugle i området, men erfarne sommerfuglefolk kan helt sikkert finde en del flere arter: Nældens takvinge, dagpåfugleøje, aurora, dukatsommerfugl, vejrandøje, engrandøje, sortåret hvidvinge, citronsommerfugl, almindelig blåfugl, skovblåfugl, admiral.

Trods den tiltagende tilgroning er Pinddal Mose og Fåresø gode lokaliteter for guldsmede. Under to besøg i 1995 registrerede Ole Fogh Nielsen følgende 7 arter, og der kan helt sikkert findes en del flere arter.

Coenagrion hastulatum (Spredd forekomst, ikke alm. Mest ved vegetationsrige søer og vandhuller)

C. puella (Udbredt og alm. Mest ved små vandhuller, ofte sammen med *C. hastulatum*.)

Erythromma najas (Udbredt og ret almindelig. Søer og vandhuller med flydebladsvegetation.)

Aeschna grandis (Udbredt og almindelig. Søer og vandhuller)

A. juncea (Udbredt og ret almindelig. Næringsfattige søer.)

Cordulia aenea (Udbredt og almindelig. ved

søer og damme.)

Libellula depressa (Udbredt, men ikke almindelig. Små vandhuller og søer.)

Vegetationen i de fugtige områder omkring Fåresø består bl.a. af klokke-lyng, tuekæruld, almindelig kæruld, kragefod, almindelig fredløs, bittersød natskygge, kær-dueurt, kær-mangeløv, blåtop, næb-star og top-star. I selve søen er der nogle få bestande af hvid åkande og langs bredderne pletvis søkogleaks, sump-padderok og bredbladet dunhammer.

I søen yngler med sikkerhed skrubtudse og lille vandsalamander, muligvis flere paddearter. Før i tiden blev her fanget mange ål, arten er her stadig, sammen med gedde, aborre og skalle samt muligvis et par andre arter, som er tilknyttet brunvandede, næringsfattige søer.

Langs den sydlige bred er der et mindre hængesækområde med tranebær, vandnavle og rundbladet soldug. Tidligere fandtes der også maj-gøgeurt og plettet gøgeurt i søens umiddelbare nærhed, ingen af disse arter er fundet indenfor de seneste år.

Ved selve Fåresø har jeg nogle få gange set og hørt isfugl. Denne art er ret almindelig langs Gudenåen mellem Voervadsbro og Klostermølle, hvor den også yngler, men ved Fåresø må det dreje sig om tilfældige besøg.

Øst for søen findes et par store, åbne brakmarker, som bliver slået en gang om året.

Brakmarkernes vegetationssammensætning forandrer sig hele tiden, nye arter indvandrer, andre forsvinder. For øjeblikket rummer marken umiddelbart øst for søen plantearter som kugle-museurt, vår-ærenpris, brudurt, liden fugleklo, udspærret dværgbunke, grøn høgeskæg og gul evighedsblomst.

Hele Fåresøområdet er en god krybdyrlokalitet. Ophold i vores sommerhus, som ligger ca. 100 m øst for søen, har i tidens løb givet anledning til mange oplevelser med »krybet«. Om foråret, når hugormene lige er kommet frem og endnu er sløve, ligger

der ofte et par stykker og soler sig i haven, nogle få meter fra huset. Hugorm har faste overvintringssteder, ofte søger mange sammen i store klynger under trærodder og lignende. Et sådant overvintringssted findes ca. 1 km nordøst for Fåresø, i et område med bøg, ene og hede-lyng (Jan Kjærgaard).

Snogene går også tæt på, sidste sommer var jeg lige ved at klippe et stort, flot eksemplar over med græsslåmaskinen! Om sommeren, når de søger gode æglægningssteder, finder 2-3 snoge tit frem til vores gamle kompostbunke. Ellers ses snoge mest i umiddelbar nærhed af søen, eller svømmende i søen. Almindeligt firben ser jeg jævnligt og en gang imellem stålorm og markfirben.

I omgivelserne nær Fåresø er der også god mulighed for at opleve sankthansorm. Der er størst chance for »gevinst« i juli, hvor hunnerne sidder lavt i vegetationen og lyser med bagkroppen. Alle stadier og begge køn kan lyse, men hanner og larver lyser ikke så kraftigt som hunnerne. Larverne overvintrer og kan være aktive året rundt. På lune aftener i oktober har jeg set hundredevis af lysende larver ved Fåresø, men normalt er der størst chance for lysende larver i maj og begyndelsen af juni.

Åen

Gudenåen fra Voervadsbro til udløbet i Mossø er udpeget som særligt naturvidenskabeligt interesseområde. Hele denne del af Gudenåen grænser op til Højlund Skov, og

Fig. 4. Fåresø. Foto: Tove Yde.

Fig. 5. Vinterstemning. Foto: Jørgen Terp Laursen.

det er en af åens smukkeste strækninger. Man kan gå langs åbredden hele vejen fra Voervadsbro (P-plads ved keramikeren) til Mossø, en meget flot tur på ca. 5-6 km. (der er lige så langt tilbage igen!)

Vegetationen i og langs åen er mange steder frodig med arter som f.eks. gifttyde, vejbredskeblad, grenet pindsvineknop, høj sødgræs, vand-mynte, kalmus, vand-skræppe, brudelys, gul åkande, børsteblandet vandaks (*Potamogeton pectinatus* var. *interruptus*), kruset vandaks, vandranunkel og smalbladet mærke.

Før i tiden blev vandkraften udnyttet på fabrikken Vilholt, hvor der blev fremstillet pap og træmasse. Bygningerne og møllesøen findes stadig, men turbinerne kører ikke mere.

Vilholtområdet er en spændende flagermuselokalitet. Her er observeret damflagermus, troldflagermus, brunflagermus, langøret flagermus, vandflagermus og sydflagermus. Lidt øst for Vilholt er der et fint, lille kær-område med bl.a. benbræk og rundbladet kæruld. Her yngler spidssnudet frø, butsnudet frø, skrubbudse og lille vandsalamander (Jan Kjærgaard). Tidligere ynglede her grøn frø.

Længere mod nord, nedenfor Sukkertoppen, ligger Riværket, den dæmning munkene fra Voer Kloster (Klostermølle) anlagde for at tvinge Gudenåens vand ind i en kanal (Klosterkanalen) langs Klosterkærs sydlige del. Ved klosteret blev der derved skabt et vandfald, som kunne trække en vandmølle.

Dæmningen har været i funktion siden den blev lavet. Når der var for meget vand i åen, tjente den som overløb, så der kom vand i det oprindelige åløb, Døde Å. I 1992 etablerede Skov- og Naturstyrelsen et omløbsstryg ved Riværket for at sikre fiskenes vandring fra Mossø. Nu løber kun en del af Gudenåens vand gennem Klosterkanalen, den resterende del løber via Døde Å gennem Klosterkær.

I og ved Klosterkanalen kan bl.a. findes vandmyreløve samt et par sjældne dovenfluearter (se Mossø-Saltendalen december 2000) og mange spændende fuglearter. I vinterhalvåret kan man næsten ikke undgå at se indtil flere eksemplarer af vandstær, og også isfugl ses og høres ofte, arten yngler ved Klosterkanalen (se Mossø-Saltendalen, december 2000, side 50).

Området omkring Skov- og Naturstyrelsens ejendom Klostermølle beskrives ikke her, da det ikke hører til Højlund Skov, men det er helt sikkert et besøg værd, nok især for fuglekiggere.

Fig. 6. Tårnfalk. Foto: Jørgen Terp Laursen.

Posthornssneglen *Planorbarius corneus* L. i Mossø og Salten Langsø

H. N. Garner

Gennem 50 års iagttagelser og indsamlinger i Det Midtjyske Søhøjland er det kun lykkedes mig at konstatere forekomst af posthornssneglen *Planorbarius corneus* i to af områdets mange ferske vande, nemlig Mossø og Salten Langsø.

Tidligere undersøgelser

K. Isager og Peder Nielsen (1923) har ikke gjort fund af posthornssnegl på Ry- og Silkeborgegnen, og arten er ej heller medtaget i de nyere undersøgelser af smådyrsfaunaen i søerne, foretaget i Århus amts regi. Dette gælder også "Undersøgelse af Mossø's Miljøtilstand" (Windorf 1986) og "Undersøgelse af Mossø's smådyrsfauna" (Leonhard 1986) samt "Salten Langsø og Vessø 1993, Miljøtilstand" (Skovgaard og Larsen 1993). Heller ikke H. Heidemann Lassen, der i en periode intenst har studeret ferskvandssnegle og deres udbredelse i Øst/Midtjylland, har fundet *P. corneus* i Søhøjlandet (Heidemann Lassen, pers. medd.). Kun i én af Bryrupsøerne er arten fundet, idet Carlo F. Jensen i 1962 indsamlede 2 halvvoksne eksemplarer i udløbet af Kvindsø (C.F.J. pers. medd.). Om *P. corneus*' udbredelse i Danmark skriver Mandahl-Barth (1949): »Dens oprindelige udbredelsesområde omfatter kun Øerne og det sydlige Jylland med nordgrænse på Århuseggen. Her indenfor er den almindelig på flere

steder. Ved Randers er den udsat -----«. Forekomsten i Gudenå ved Randers skyldes en udsætning i 1913 (Ussing 1926). Carlo F. Jensen har dog fundet arten ved Viborg og på Djursland (C.F.J. pers. medd.).

Biotopvalg

Om artens biotopvalg hedder det, »at den findes især i damme og små søer med en frodig vegetation, men tillige i grøfter og på lavt vand i større søer, samt i langsomt rindende åer«. Mandahl-Barth (1949) - endvidere: »påtræffas i vikar eller lugna vatten med rik vegetation, ---- den skyr lokaler med vågsvall eller ström« (Hubendick 1949). Wesenberg-Lund (1937) nævner, at *P. corneus* er »en lavlandsform, varmeelskende, hjemmehørende i små, lave, planterige damme eller større søer med sidebugter med damkarakter, artens nordgrænse findes i Jämtland«.

Fig. 1. Posthornssnegl (*Planorbarius corneus*) fra Emborg Odde, Mossø (H. G. N. del.).

Fund i Mossø

Forekomsterne i Mossø stemmer ret godt overens med det ovenfor beskrevne, idet posthornssneglen i denne sø oftest er fundet på damlignende lokaliteter, der åbner sig i rørbrømmer og rørsumpvegetation. De voksne levende eksemplarer er ofte ret vanskelige at finde, idet de lever skjult i tæt vegetation. I rene rørbevoksninger synes de mest at opholde sig tæt ved eller på søbunden på meget lavt vand, hvor rørene står tæt. I de som regel klarvandede laguner, der langs Emborg Odde (Odden) er opstået ved bølgeslagsdannede holme, og som isoleret fra Mossø's øvrige vandmasser har givet gode betingelser for en rig plantevækst, kan man undertiden være heldig at finde et eksemplar på undersiden af et åkandeblad. Det er i øvrigt langt lettere at opdage arten som tomme skaller, hvor sneglene om vinteren har været udsatte for bølgeslag og isgang. Sådanne forhold synes dog ikke at udrydde arten på biotopen. Ved Emborg Odde, der

holdes under årlig observation, har *P. corneus* - populationen været konstant tilstede og i live trods jævnligt fund af døde skaller. Den 28.5.1984 fandtes således på østsiden af Emborg Odde's spids mere end 100 døde skaller af *P. corneus*. Jeg regner derfor med artens stadige forekomst, også på steder, hvor der kun er observeret døde eksemplarer.

Planorbium corneus fandtes for første gang i Mossø netop ved Emborg Odde i 1977.

I forbindelse med Århus Amts søfugleundersøgelser, der som hovedregel har sigtet mod en flerårig observation af ynglebestanden af især lappedykkere, er partier af bredvegetationen omhyggeligt gennemgået ved vadning. Herved er opnået tilladelse til færdsel i vegetationsbrømmerne, hvad der ellers er udelukket jvf. det amtslige regulativ for Mossø, der forbyder færdsel i »siv- og rørbevoksninger«. I 1987 og -88 blev hele den vestlige halvdel af søen på denne måde gennemløbet, og de samtidig gjorde fund af *P. corneus* blev i denne forbindelse

Fig. 2. Kort over fund af Posthornssnegl i Salten Langsø og Mossø. Den lodrette line over Mossø betegner grænsen for undersøgelser i søens vestlige (1977-91) og østlige halvdel (1991-2001).

publiceret (Garner 1991). Mossø's østlige halvdel er ikke på samme måde systematisk gennemgået, men lejlighedsvis har søfugleundersøgelserne givet adgang til de forskellige lokaliteter med forventet, eventuel forekomst af posthornssnegl. Disse lejlighedsvis besøgte har naturnødvendigt strakt sig over en længere årrække. Mossø er med sine 16 km² en temmelig stor sø, og de ved undersøgelserne anvendte, i øvrigt meget hensigtsmæssige fartøjer, robåd og kano, hører ikke til de hurtigste befordringsmidler. Ikke alle egnede biotoper synes at være indtaget af *P. corneus*, men som det fremgår af kortet (fig. 2), når dens udbredelse Mossø rundt. De hidtil registrerede fund af *Planorbarius corneus* fordeler sig således, fra vest til øst: Lindholm syd 26.6.1987, - Lille Lindholm øst 9.7.1987, - sydsiden af søen overfor Lille Lindholm 28.8.1987, - overfor Emborg Odde (Odden) 28.6.1987, - Emborg Oddes spids 27.12.1978, - Emborg Odde vest 20.9.1977 og 30.8.2001, - Emborg Odde øst, ret hyppige fund 1977-2001 strækkende sig langs hele østbredden af Odden. Et fund her bestod af en skal i reden hos toppet lappedykker; - Kanalodde 18.5.1998 og 30.5.2000, - v. Grønsig vest for St. Andbjerg 22.1.1999, - v. Lille Andbjerg 1997 (Ole Fogh Nielsen pers. medd.), - sydsiden, 3 lokaliteter nedenfor Dørup-Hem 20.6.1998, - nordsiden, Monnes Vig v. for Alken 1995 (Ole Dahlgreen coll.) og 29.7.2001, - 2 lokaliteter v. Alken 20.10.2001, - Mossø øst, n. for Olesbjerg 29.7.2001.

Fund i Salten Langsø

I Salten Langsø er forekomsten af *Planorbarius corneus* ligeledes konstateret i forbindelse med faunistiske søfugleundersøgelser, men disse optællinger er udelukkende foretaget ved besejling, hvorfor der ikke er foretaget nogen systematisk gennemgang af vegetationsbræmmerne. Fundene af posthornssnegl er derfor mere tilfældige og den totale udbredelse i søen er endnu ukendt. *P. corneus* er fundet

2 steder i Salten Langsø, nemlig i vigen Kajesø 11.6.1995, - og ved udløbet af Køgesø 17.6.1996. Der findes mange egnede biotoper i søens mange km lange vegetationsbræmmer, og det er usandsynligt, at arten ikke skulle findes på adskilligt flere lokaliteter i Salten Langsø.

Jeg vil gerne rette en hjertelig tak for hjælp med oplysninger vedr. *Planorbarius corneus*' udbredelse til Hans Heidemann Lassen, Ole Fogh Nielsen og Ole Dahlgreen.

Litteratur

- Hubendick, B. 1949. Våra snäckor. Stockholm.
- Garner, H.N. 1991. Posthornssneglen *Planorbarius corneus* i Mossø. Flora og Fauna 97: 45-46.
- Isager, Kr. og P. Nielsen. 1923. Bløddyr på Ry- og Silkeborgegnen. Flora og Fauna 29:49-95.
- Mandahl-Barth, G. 1949. Ferskvandsbløddyr, Bløddyr III, Danmarks Fauna, Kbhvn.
- Ussing, Hj. 1926. *Planorbis corneus* L. i Gudenåområdet ved Randers. Flora og Fauna 32: 144-49.
- Wesenberg-Lund, J. 1937. Ferskvandsfaunaen biologisk belyst, II s. 724. København.

Diverse amtskommunale tekniske rapporter vedrørende undersøgelser af søer i Århus Amt.

Leonhard: Undersøgelse af Mossøs Miljøtilstand. Århus Amt 1986.

Windolf: Undersøgelse af Mossøs Smådyrsfauna. Århus Amt 1986.

Endvidere tilsvarende rapporter: Ravnsø 1978, 1988, 1989, - Ørnsø og Funder Å 1978 -79, 1989, -Bryrup Langsø 1989, - Borresø 1985, - Julsø 1985, - Skanderborgsøerne 1978, - Thorsø 1979, - Salten Langsø og Vessø 1995, - og Mossø 2000.

(Calmus Rapport No 37)

Fuglene ved Mossø og Salten Langsø

Per G. Henriksen

For perioden 1993 til 2000 er der til lokalrapporten for Århus Amt indrapporteret observationer af 170 arter. Dette materiale kommer til at udgøre rygraden i en kommende artikel i Søravnen (sandsynligvis 2002:1). Men der er behov for mange supplerende oplysninger. Se den foreløbige liste på www.biology.au.dk/~biopgh/gejrfuglen/fugleliste.htm eller følg linket fra foreningens hjemmeside. Her kan

du se hvor mange observationer der er gjort i 5 forskellige delområder af alle arter. Forhåbentlig kommer Vejle amt med indenfor kort tid.

Oplysninger sendes til Per G. Henriksen, Lærkevænget 36, Herskind, 8464 Galten eller e-mail: per.henriksen@biology.au.dk.

Artsliste:

Sjældne eller meget fåtallige arter (eventuelt arter i stærk tilbagegang eller under indvandring)
Af disse arter ønskes alle oplysninger:

Rødstrubet Lom,
Sortstrubet Lom,
Gråstrubet Lappedykker,
Nordisk Lappedykker,
Nathejre,
Sort Stork,
Hvid Stork,
Pibesvane,
Sædgås,
Kortnæbbet Gås,
Lysbuget Knortegås,
Knarand,
Spidsand,
Atlingand,
Bjergand,
Ederfugl,
Sortand,
Toppet Skallesluger,

Havørn,
Rød Glente,
Sort Glente,
Hedehøg,
Kongeørn,
Aftenfalk,
Dværgfalk,
Lærkefalk,
Vandrefalk,
Engsnarre,
Trane,
Strandskade,
Hjejle,
Strandhjejle,
Stor Præstekrave,
Brushane,
Stor Regnspove,
Rødben,

Hvidklire,
Svaleklire,
Dværgmåge,
Sildemåge,
Ride,
Havterne,
Dværgterne,
Sortterne,
Alk,
Stor Hornugle,
Vendehals,
Lille Flagspætte,
Hedelærke,
Gul Vipstjert,
Bynkefugl,
Stenpikker,
Ringdrossel,
Græshoppesanger, Sivsanger,

Skovsanger,
Rødtoppet Fuglekonge,
Skægmejse,
Korttået Træløber,

Pungmejse,
Rødrygget Tornskade,
Nøddekrige,
Sortkrage,

Bjergirisk,
Stor Korsnæb,
Kornværbling.

Almindelige eller fåtallige arter. Af disse arter ønskes f.eks. ynglefund, store antal og eventuelt forekomst på usædvanlige lokaliteter. Arter i parentes formodes at være ret almindelige men der er meget få indrapporteringer:

Lille Lappedykker,
Toppet Lappedykker,
Sorthalset Lappedykker,
Skarv,
Fiskehejre,
Knopsvane,
Sangsvane,
Grågå,
Lysbuget Knortegå,
Gravand,
Pibeand,
Krikand,
Gråand,
(Skeand),
Taffeland,
Troidand,
Hvinand,
Lille Skallesluger,
Stor Skallesluger,
Hvepsevåge,
Rørhøg,
Blå Kærhøg,
Duehøg,
Spurvehøg,
Musvåge,
Fjeldvåge,
Fiskeørn,
Tårnfalk,
(Agerhøne),
Grønbenet Rørhøne,
Blishøne,
Vibe,
Brushane,
Dobbeltbekkasin,
Skovsneppe,
Mudderklire,
Hættemåge,
Stormmåge,
Sølvmåge,

Svartbag,
Fjordterne,
Huldue,
Ringdue,
Tyrkerdue,
Gøg,
Natugle,
Skovhornugle,
Mursejler,
Isfugl,
Grønspætte,
Sortspætte,
Stor Flagspætte,
Sanglærke,
Digesvale,
Landsvale,
Bysvale,
Skovpiber,
Engpiber,
Bjergvipstjert,
Hvid Vipstjert,
Silkehole,
Vandstær,
Gærdesmutte,
Jernspurv,
Rødhals,
Nattergal,
Rødstjert,
Solsort,
Sjagger,
Sangdrossel,
Vindrossel,
Misteldrossel,
Kærsanger,
Rørsanger,
(Gulbug),
(Gærdesanger),
(Tornsanger),
Havesanger,

Munk,
(Skovsanger),
Gransanger,
Løvsanger,
Fuglekonge,
Broget Fluesnapper,
Grå Fluesnapper,
Halemejse,
Sumpmejse,
Topmejse,
Sortmejse,
Blåmejse,
Musvit,
Spætmejse,
Træløber,
Stor Tornskade,
Skovskade,
Husskade,
Allike,
Råge,
Sortkrage,
Gråkrage,
Ravn,
Stær,
Skovspurv,
Bogfinke,
Kvækerfinke,
Grønirisk,
Stillits,
Grønsisken,
Tornirisk,
Gråsisken,
Lille Korsnæb,
Dompap,
Kernebider,
Gulspurv,
Rørspurv.

Skarv *Phalacrocorax carbo* L. i Mossø og Salten Langsø

H. N. Garner

Siden 1960 har jeg foretaget hyppige iagttagelser af avifaunaen i Mossø-området, specielt ved Emborg Odde/Odden, der efter rejsning af fredningssag i 1968 (overfredning- genævnsskendelse 1977) har haft status som fuglereservat i månederne april-juni. Jeg har for Århus Amt gennem en længere årrække rapporteret div. iagttagelser samt optælling af ynglende søfugle med særligt henblik på bestandene af lappedykkere. Siden 1978 er arbejdet udvidet med fugletællinger ved besjling af Salten Langsø med kano eller robåd. Denne konsulenttjeneste (o.a. undersøgelser) er med udgangspunkt i en lille, privat feltstation meddelt i Calmus Rapport, hvoraf nærværende er no. 38. Observationerne af skarv *Phalacrocorax carbo* L. i dette materiale danner grundlag for det følgende sammendrag af udvalgte notater fra årene 1960 - 2001.

Skarven i Søhøjlandet

Skarver fordrevne fra den koloni, der i Kjærbøllings berømte fuglebog (1856) nævnes som tidligere forekommende ved Skanderborg Sø fandtes 1822 -23 ynglende i Boes Skov (Skotte Møller 1970). Dette er den tidligste efterretning om skarveforekomster i området. Først efter mere end hundrede år meldes der atter om skarver i Søhøjlandet. En skarv fanget i 1934 i Silkeborg Vester-skov (C.M. Poulsen 1938) synes at være en

enlig strejfer, men fra midten af 1940-erne begynder enkelte fugle at dukke op. Den første, sikkert iagttagne skarv, jeg har set i Søhøjlandet dumpede i efteråret 1946 med vandstrømmen ned i Ry Mølles åleværk, hvor den opholdt sig nogle dage i værkets beskyttelsesbur, og lokale folk valfartede til stedet for at opleve sjældenheden.

På Vorsø i Horsens F jord var den kendte skarvekoloni i 1944 på ca. 50 par, men i 1947-48 begyndte en beskydning af fuglene på ynglepladsen, så der i 1949 kun var 3 ynglepar tilbage. Den ukuelige fugl vendte dog talstærkt tilbage til en bevæget historie gennem årene med skiftende beskyttelse og »regulering«, og med højdepunkter i bestandsstørrelsen i årene 1947, 1963 og 1969. I 1971 standsede en årlig beskydning

Rede med ungekul på 3, skarvkolonien syd for åmundingen, 2000.

af Vorsøskarverne, bestanden tog til, og især efter artens totalfredning i 1980 begyndte en spredning til nye ynglepladser (Gregersen 1982). Der kan næppe herske tvivl om, at de skarver, der optræder i Søhøjlandet kommer fra Vorsøkolonien, og op- og nedturene for Vorsøbestanden synes at passe godt med hyppigheden af skarvens forekomst i Søhøjlandet.

Iagttagelser ved Mossø 1960-2001

1960-69. Iagttagelserne af avifaunaen i området Mossø vest - Øm - Gudensø i tiåret 1960 -69 blev sammenfattet i en artikel i Flora og Fauna (Garner 1970). Om skarven hedder det: »Sjælden gæst i området, tidl. mere alm. forekommende. Mossø 16.5.1961 - 1 eks. - 18.6.1962 - 2 eks. - Øm 21.6.1962 -5 eks. De næste 11 års observationer sammenfattedes i en artikel i Gejrfuglen (Garner 1980), her gælder det om skarven: Forekommer daglig på og ved Emborg Odde hele sommeren igennem, oftest siddende på rusepæle og på Oddens yderste spids, almindeligvis 3-12 eks., men nu og da i endnu større flokke. I 1970 og 1971 blev ingen skarver iagttaget!

Ingen blev set flyvende over Øm og trods talrige ekskursioner, heraf hhv. 26 og 21 pr. båd, heller ingen på Mossø. 1972 begyndte arten på ny så småt at vise sig, og fra 1973 blev den en af de hyppigt iagttagne ved Emborg Odde. Skarven synes til og med 1990 at opholde sig i Mossø-området fra april-maj til sept. -oktober, men fra 1991 ses den også i den øvrige del af året. 1985-99 iagttages arten næsten daglig over Øm mellem Mossø og Gudensø. I 1999 ophører de daglige observationer gr. flytning.

Som det fremgår af det foregående er antallet af noterede observationer af skarv ujævnt fra år til, hvilket bl.a. skyldes, at ekskursionerne først og fremmest gælder lappedykkerarterne, og iagttagelserne af andre arter er en slags ekstragevinst ved arbejdet.

Iagttagelser ved Salten Langsø 1987-2001

Et yndet opholdssted for skarv m.fl. arter er sandbankerne, der er aflejret i Salten Langsøs vestre ende udfor udløbet af den øvre Salten Å. Iagttagelser og optællinger er foretaget ved besejling med robåd én gang i

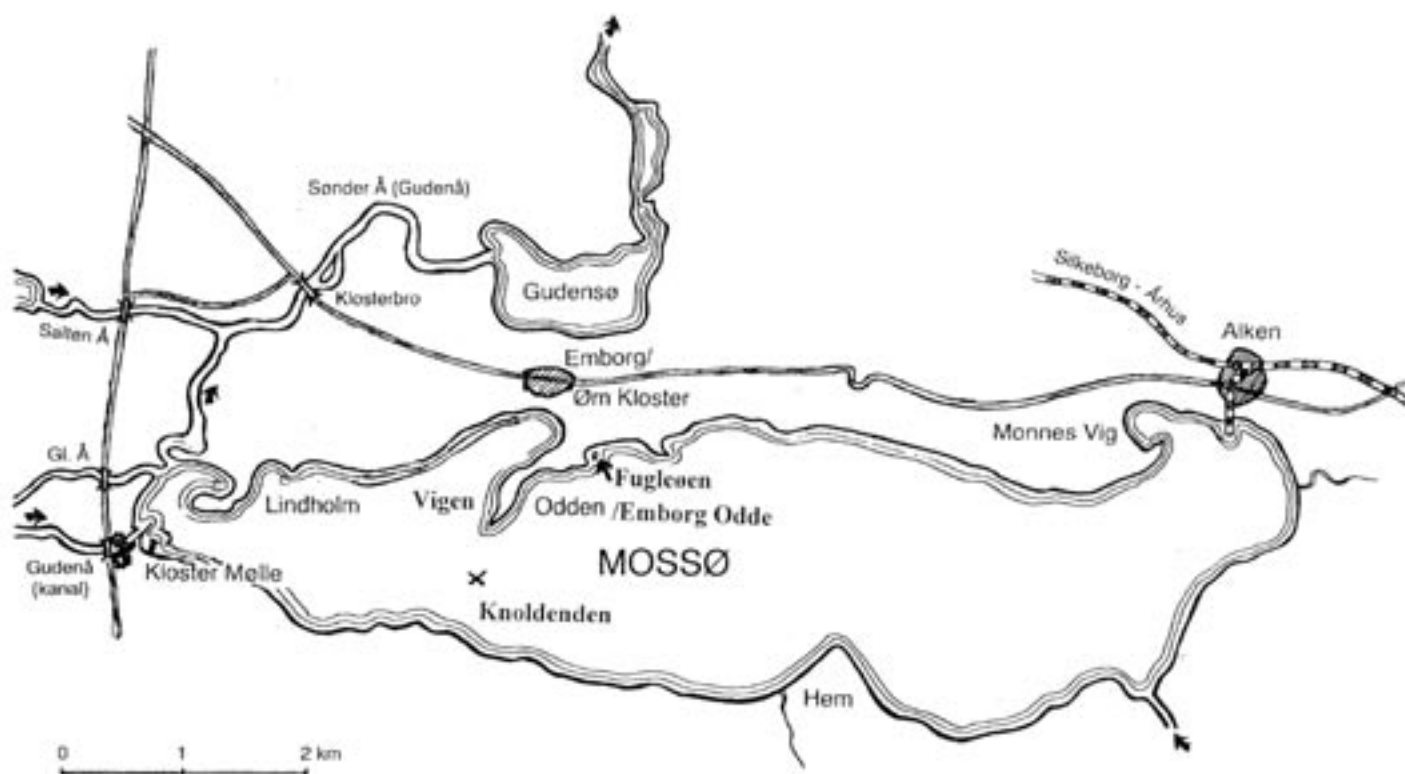

Fig. 1. Kort over Mossø med de i teksten nævnte lokaliteter angivet.

forsommeren og en gang i eftersommeren. I 1987 og 1989 besejledes Salten Langsø dog kun i eftersommeren.

Hertil kommer enkelte landværts ekskursioner. Ved besejlingerne blev Salten Langsø gennemløbet overalt, i alle kroge og vige, og alle observationer er noteret. Man aner et mønster af tiltagende forekomster af skarv gennem årene indtil arten optræder som ynglefugl første gang i 1999. Hverken Mossø eller Salten Langsø er stærkt trafikerede, men når skarven har valgt at yngle ved den sidste, skyldes det sikkert, at der for det meste ikke finder anden aktivitet sted, end den daglige (og næppe engang hver dag) runde, søens eneste erhvervsfisker sejler til sine faste redskaber.

Om skarven formår at opretholde en permanent ynglekoloni ved Salten Langsø vil fremtiden vise, men søen synes at byde på gode livsvilkår for arten.

Til slut skal rettes en tak til Salten Langsø Skovdistrikt og Århus Amt samt Emborg Oddes lodsejere Carsten Pedersen og Vagn Rasmussen for tilladelse til færdsel og sejlads,

tak til Allan Frandsen for i 1986 at have afløst mig ved tælling på Emborg Odde, samt tak til Anna Jacobsen for lån af bådebro ved Salten Å.

Litteratur

Borch Grell, Michael 1998: Fuglenes Danmark. Kbh.1998.

Frandsen, Allan 1986: Yngletidsreservatet Emborg Odde. Optælling 25. juni 1986. Rapport i manuskript. 1986.

Garner, H.N. 1970: Fuglefaunaen ved Øm Kloster. Ornitologiske iagttagelser i området Mossø Vest - Øm - Gudensø. Flora og Fauna 76:86-90.

Garner, H.N. 1980: Fuglereservatet Emborg Odde 1970 -80. (Calmus Rapport no 04). Gejrfuglen 16 (3): 90-100.

Gregersen, J. 1882: Skarvens kyster. Esbjerg 1982.

Poulsen, C.M. 1938: Silkeborgegnens Fugle. Flora og Fauna 58-59.

Skotte Møller, H. 1970. Midtjyllands fugle. Silkeborg.

(Calmus Rapport no 38)

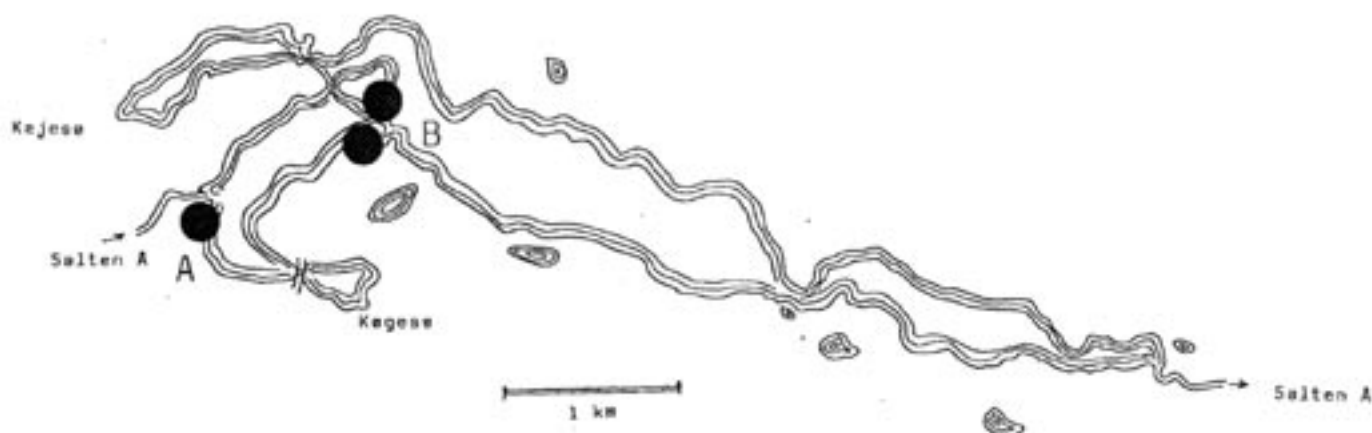

Fig. 2. Kort over Salten Langsø med skarvens ynglepladser: A. Syd for Salten Å's udløb i søen, 1999 og 2000. B. Vig på Additnæs og den sydlige pynt af Salten Ø, 2001.

År	Antal not. iagttagelser	Største Antal	Sted	Dato	Bemærkninger
1972	4	5	Emborg Odde/Odden	29. Jun	
1973	25	18	Mossø	2. Jul	
1974	30	26	Odden/Vigen	15. Maj	
1975	21	22	Mossø Vest	4. Aug	Vigen 11.8 - 8 eks + 1 eks. omkommet i ruse
1976	15	80	Oddespids	17. Maj	Mange skarver i Gudensø og Ry Møllesø. 60-80 eks.
1977	9	27	Odden rundt	11. Jun	
1978	22	30	Vigen	2. Maj	Flok, flyvende ml. Mossø og Gudensø
1979	36	30	Odden	11. Jun	
1980	23	24	Odden	24. Maj	
1981	10	20	Odden	27. Jul	31.8 - 1 eks. omkommet i ruse, ringmærket Vorsø 28.5 1981
1982	21	13	Odden	29. Maj	
1983	21	11	Odden Øst	29. Aug	
1984	19	27	Mossø	22. Maj	
1985	15	25	Mossø	19. Aug	
1986	4	16	Odden	25. Jun	Ved Allan Frandsen. H.G. forhindret i obs. sidste 8 mdr.
1987	13	36	Mossø rundt	12. Aug	
1988	4	60	Odden rundt	16. Maj	
1989	3	28	Knoldenden	21. Jun	Knoldenden - sandbanke på revet ud for Odden
1990	4	12	Odden Vest	11. Jun	
1991	6	55	Oddespids	29. Maj	Hidtil, især over Øm, i April - Okt. Fra 1991 året rundt
1992	11	57	Odden + Knoldenden	13. Jun	
1993	11	103	Odden	19. Feb	Udsædvanlig vinterobservation
1994	11	62	Mossø Vest	3. Aug	
1995	25	59	Mossø Vest	20. Sep	5.4 Mossø Øst - 5 eks. heraf 1 m. gren i næbbet
1996	4	21	Knoldenden	21. Jul	Talrige unoterede iagttagelser
1997	10	20	Odden Vest	2. Aug	
1998	19	13	Odden rundt	8. Jun	
1999	25	40	Oddespids	18. Apr	Daglige observationer fra Øm ophører grundet flytning
2000	14	28	Odden v/Fugleø	17. Maj	
2001	5	22	Odden Vest - og Syd	30. Aug	

Tabel 1. Skema over iagttagelser af Skarv ved Mossø 1972 - 2001.

År	Dato	Antal eksemplarer	Noter
1987	10.8	17	
1988	20.6	28	Noter til Tabel 2:
	22.8	4	
1989	7.8	3	*1: 11 eks., hvoraf de to ruger på reder i elletræer umiddelbart syd for Salten Å's udmunding på vestbredden af søen.
	10.9	3	
1990	25.6	3	*2: De to reder fra forsommeren forsvundet.
	17.9	7	
1991	26.6	9	*3: Ynglekoloni samme sted som i 1999, nu med 13 reder, hvoraf de 4 reder med kuld af store juv. Kuld: 1, 1, 2 og 3. Fra de øvrige reder høres stemmer af pull. I hele søen tælles 27 ad. skarver, heraf de 24 v. kolonien.
	18.9	6	
1992	14.6	3	
	5.9	5	*4: 4 tomme reder tilbage i kolonien v. åmundingen; en halv snes elletræer er "tilkalkede". I hele Salten Langsø tælles 27 skarver, heraf de 13 eks. ved kolonien.
	7.9	8	
1993	24.3	10	
	12.6	3	
	15.8	13	*5: Skarvkolonien flyttet til den lille vig på Additnæs og sydpynnten af Salten Ø lige overfor med 4 reder på næsset og 5 på øen, samt nogle få "tilløb" til reder. Alle reder tomme, men helt "tilkalkede" af ekskrementer. En halv snes af træerne på stedet er ligeledes "tilkalkede". I hele søen tælles 22 skarver, heraf de 20 ved åmundingen.
	30.10	1	
1994	12.6	7	
	21.8	7	
1995	13.2	1	*6: Skarvkolonien flyttet til den lille vig på Additnæs og sydpynnten af Salten Ø lige overfor med 4 reder på næsset og 5 på øen, samt nogle få "tilløb" til reder. Alle reder tomme, men helt "tilkalkede" af ekskrementer. En halv snes af træerne på stedet er ligeledes "tilkalkede". I hele søen tælles 22 skarver, heraf de 20 ved åmundingen.
	11.6	9	
	11.9	12	
	15.10	3	
1996	31.3	4	*1
	17.6	22	
	18.8	26	
1997	23.6	2	
	15.9	14	*2
	28.12	2	
1998	15.6	4	*3
	9.9	14	
	1.11	10	*4
1999	16.6	11	
	6.9	23	*5
2000	9.6	27	
	15.8	27	*6
2001	26.5	22	
	21.8	42	

Tabel 2. Skema over iagttagelser af Skarv ved Salten Langsø 1987-2001

Pattedyr i Mossø-Saltendalen

Jørgen Terp Laursen

Mossø og Salten Langsø med tilstødende arealer huser en stor del af de pattedyrarter, der er landlevende i Danmark.

Pattedyrenes fordeling og hyppighed er primært bestemt af biotopsammensætningen. Vi møder således ved Salten Langsø især de arter, der er tilknyttet skov og vandområder, hvorimod ved Mossø også de arter, der lever i mere åbent terræn.

Mossø og især Salten Langsø gør sig bemærket ved at være et fredeligt og tyndt befolket område, hvor flere lodsejere mange steder gør en særlig indsats for at beskyttet området mod færdsel. Kun få steder er det muligt at færdes langs søbredderne af Mossø og Salten Langsø med motorkøretøjer. Og heldigvis for det!

I skovenes lysninger kan man især morgen og aften træffe hare, egern og rådyr. Om vinteren, hvor landskabet er dækket af sne,

Fig. 1. Rådyr på marken. Foto: Jørgen Terp Laursen.

er det muligt - især på nordsiden af Salten Langsø og i Ildalen - at se fodspor fra ræv, mår og grævling, der har krydset veje og stier. Som det fremgår i det følgende byder dette smukke naturområde også på mange andre pattedyrarter.

Her er tilstræbt, at omtale alle pattedyrarter vi har kendskab til gennem især den sidste snes år, suppleret med enkelte ældre oplysninger.

En særlig tak skal rettes til Jens Hogaard, Gunnar Valgreen og Bo Ryge Sørensen for bidrag af oplysninger.

På baggrund af oplysninger hentet i atlasbogen "Pattedyr i Århus Amt" er tabel 1 udarbejdet og viser pattedyrarter, der er registreret i området i perioden 1977-1984 (Laursen 1986).

Materiale og metode

Nedenstående status bygger foruden på resultater i nævnte atlasbog og på oplysninger fra Østjysk Biologisk Forenings database vedrørende pattedyrregistreringer i Østjylland frem til 2001.

Flagermus er en vanskelig artsgruppe. Den netop udkomne atlasbog over Danmarks flagermus skrevet af Baagøe (2001) giver et indtryk af, hvilke arter der færdes i Mossø og Salten Langsø området. Derimod giver bogen ikke svar på mere eksakte lokalitetsangivelser for mange af flagermusobservationer.

nerne. Det er de vilkår, der ofte må arbejde med, når man anvender litteratur, der bygger atlasundersøgelser som kildemateriale.

Oplysninger om småpattedyr er også indhentet i forbindelse med kortlægning af den Store Hornugles fødevalg, der er indsamlet fra enkelte ynglepar i undersøgelsesområdet (Laursen (1999)). Med forbehold for at den store hornugle i enkelte tilfælde godt kan have fanget nogle byttedyr (pattedyr) uden for undersøgelsesområdet, indgår det alligevel også her som kildemateriale.

Oplysninger om odderens forekomst i nyere tid er især tilvejebragt ved to kortlægninger af arten forekomst henholdsvis i Århus Amt 1998-1999 (Laursen (1999)) og i den nordlige del af Vejle Amt 1998 (Laursen (1998)). Endelig indgår mere spredte pattedyrobservationer fra hele området.

Artsgennemgang

Da mange pattedyrarter er vanskelige at registrere, fordi de overvejende er nataktive må følgende gennemgang tages med forbehold. Der er givet arter, der er forbigået og andre hvorom vi savner mere viden om deres udbredelse og hyppighed. Desværre lider materialet her af mangel på eksakte fund og fundsteder for mange arters vedkommende. Nogle pattedyrarters forekomst kender vi bedre til end andre og nogle arter er vel også mere spændende end andre. Området huser pattedyrarter, som fortjener en særlig omtale og som er med til at opklassificere den biologiske og især mammalogiske værdi. Artsgennemgangen følger Jensen (1993). Observationer, der stammer fra gylp fra Stor hornugle, er efterfulgt af "St.h".

Pattedyr

Insektædere

Pindsvin (*Erinaceus europaeus*)

Ret almindelig, men meget fåtallig uden for byområder. Arten er i 1990'erne fundet trafikdræbt flere steder blandt andet ved

Fuldbro, Alken, Emborg og i Salten by. Tre d. 25.8. 1992 (St.h.).

Der er ikke oplysninger om iagttagelser af arten ved Salten Langsø bortset fra fund i Salten by.

Alm. spidsmus (*Sorex araneus*)

Antagelig almindelig. Arten træffes især langs skoveje og i åbne områder og gerne hvor der er indslag af fugtig mosbund. Arten er flere gange fundet død på skovveje - især i august måned. En fundet død 17.11. 1995 nær Ilddalen på nordsiden af Salten Langsø. Fund af en del ubestemte spidsmus har i de fleste tilfælde givet også været denne art.

Dværgspidsmus (*Sorex minutus*) og Vandspidsmus (*Neomys fodiens*)

De to arter er ikke kendt fra området, men de er formentligt oversete. Der er således egnede biotopforhold for begge arter.

Muldvarp (*Talpa europaea*)

Almindelig. I følge lokale forekommer arten pletvis og er især almindelig i Mossø området. Der mangler her dokumentation for artens tilstedeværelse bortset fra to individer, der blev fanget i muldvarpesaks i sommeren 2001 ved sommerhus nær Klosterkær.

Vandflagermus (*Myotis daubentoni*)

Ret Almindelig. Vandflagermus kan om sommeren i skumringen ses fouragere blandt andet lavt over vandet ved Salten Å, Gudenåen og ved Emborg Bro. En bestand på op til 60 dyr overvintrer fast i området. En del af den i hvert fald jyske bestand af vandflagermus overvintrer i kalkminer.

Damflagermus (*Myotis dasycneme*)

Muligvis sjælden. I lighed med Vandflagermusen jager Damflagermusen også over vandflader. Om artens forekomst skriver Laursen (1986): "På grænsen mellem Vejle og Århus amt ved Kloster Mølle, Skanderborg blev et individ, ringmærket i Daugbjerg Kalkgruber den 20. april 1959, gemeldt den

26. maj 1959. Det blev således genmeldt 56 km sydøst for ringmærkningsstedet!”. Baagøe (2001) angiver én lokalitet (kvadrat?) for arten i området og Jensen (1993) skriver, at der kun er fundet nogle få ynglelokaliteter i landet - som alle ligger i Midtjylland. Siden er en ynglekoloni også fundet i Thy (Baagøe 2001). Den midtjyske ynglekoloni findes ved Vilholt Mølle, der ligger i skovområde ved Gudenåen. I følge mølleejeren skulle Damflagermusen endnu yngle på lokaliteten i 2000.

Skægflagermus og Brandt's flagermus (*Myotis mystacinus/brandtii*)

Muligvis sjælden. Det er i felten ikke muligt, ud fra lydoptagelser, at adskille de to arter. Som et af de få steder uden for Bornholm er den ene eller begge arter registreret i den centrale del af Mossø - Salten Langsø området. Der er størst sandsynlighed for, at der er tale om Brandt's flagermus (Baagøe 2001).

Skimmelflagermus (*Vespertilio murinus*).

Muligvis sjælden. Arten er registreret i ét kvadrat, der dækker den østlige del af Mossø (Baagøe 2001). Uden for Midtjylland træffes arten ret almindeligt i Århus by og i enkelte af forstæderne, hvor udbredelsen er kortlagt på grundlag af hannernes “vintersang” (Laursen 1985 og 1999).

Sydflagermus (*Eptesicus serotinus*)

Almindelig. Arten antages at være udbredt og almindelig i hele Midtjylland. Den er registreret i alle kvadrater i området (Baagøe 2001).

Brunflagermus (*Nyctalus noctula*)

Almindelig. Især omkring Klostermøllen og på nordsiden af Salten Langsø findes mange gamle hule løvtræer som er optimale opholdssteder for Brunflagermusen. Efter Baagøe (2001) er arten udbredt i området.

Langøret Flagermus (*Plecotus auritus*)

Muligvis fåtallig. Findes sandsynligvis ved nogle af egnens kirker, men der mangler konkrete observationer. Arten er registreret i de kvadrater, der dækker Mossø-Salten Langsø området (Baagøe (2001)).

Dværgflagermus (*Pipistrellus pipistrellus*)

Muligvis almindelig. Det er konstateret to arter/former af Dværgflagermus i Danmark inden for de senere år. De er kun mulige at adskille fra hinanden i felten ved hjælp af lydoptagelser.

Begge arter/former er registreret i Mossø - Saltensø området (Baagøe 2001).

Troldflagermus (*Pipistrellus nathusii*)

Muligvis sjælden. Arten er kun kendt fra Baagøes undersøgelser, der viser, at den er registreret i det kvadrat, der dækker den centrale del af Mossø - Salten Langsø området.

Fig. 2. Sydflagermus. Foto: Jørgen Terp Laursen.

Harer og kaniner

Hare (*Lepus europaeus*)

Almindelig. Arten træffes overalt i området, men aldrig i større antal. Mange sporfund om vinteren vidner om, at haren på denne årstid også opholder sig en del i skovene. Det må antages, at den største bestandtæthed findes i Mossø området. Den 2.6. 1997 blev tre set ved Ilddal Bæk, hvilket er største dags-antal, der er noteret. Den 29.6. 1997 blev der fundet en død hare, som muligvis havde været byttet for enten Stor Hornugle eller Ræv.

Gnavere

Egern (*Sciurus vulgaris*)

Almindelig. Arten, der er særlig udbredt i Salten Langsø området, fluktuerer noget i antal og forekommer i flere farvevarianter. Her er kendskab til forekomster af den røde, rødbrune og sorte farvetype. Der er blandt set to i 1985 og en 25.6. 1988 ved Salten Langsø. Endvidere en set 14.12.1989 ved Emborg Vestermark, en 19.5. 1992 ved Ry Bro og samme dag en ved Salten Langsø. En set 13.3. 1993 og en 20.5. 1993. Sidstnævnte havde gjort sig bemærket ved at have bygget sin store runde rede oven i en gammel spurvehøgerede. To i gylp den 31.10. 1996 (St.h.).

Egern er også flere gange set på sydsiden af Mossø og især i skovene nær Klostermøllen. I 1999 blev der set et sort egern ved Klostermølle og et den 24.9. 2001 på sydsiden af Salten Langsø, hvilket er eneste kendte iagttagelser af denne farvetype i området.

Dværgmus (*Micromys minutus*)

Status ukendt. Arten antages at være almindelig og vidt udbredt. Dværgmusen er formentligt især talrig i de mere skovløse egne ved Mossø. Områdets mange enge, brakmarker og andre steder, hvor der er høj græsvegetation er optimale levesteder for arten.

Halsbåndmus (*Apodemus flavicollis*).

Muligvis meget almindelig. Med artens nære tilknytning til skov må den formodes at være særdeles talrig og udbredt i Midtjylland. Arten er set i kratskov ved Klosterkanalen bl.a. en den 31.10. 1996.

Skovmus (*Apodemus sylvaticus*)

Muligvis meget almindelig. Arten lever langt overvejende i det åbne land og er formentligt derfor især almindelig i Mossø området.

Brun rotte (*Rattus norvegicus*)

Almindelig. Arten er udbredt og flere er fundet trafikdræbt. To set i august 1984. Den 11.8. 2001 blev et individ set løbende på vej på nordsiden af Salten Langsø nær Gl. Rye. 38 i gylp 25.8. 1992 (St.h.) og en i gylp i 1993 (St.h.). En den 5.5. 1996 (St.h.) og 7 i gylp i juli 1997 (St.h.).

Husmus (*Mus musculus*)

Muligvis fåtallig. Artens status er meget usikkert, men er måske lokalt almindelig, hvorimod den antages at være meget fåtallig i og ved de store skovområder. En set i 1995 og en i gylp 1.7. 1996 (St.h.).

Rødmus (*Clethrionomys glareolus*)

Almindelig. Med artens nære tilknytning til skov, må den afgjort være almindelig og udbredt i Mossø - Salten Langsø området. Arten er flere gange med sikkerhed iagttaget i Ilddalen på nordsiden af Salten Langsø - senest i sommeren 1999. En set lige uden for området ved Velling i 1996 og 1997.

Mosegris (*Arvicola terrestris*)

Almindelig. Arten er formentligt pletvis almindelig og især talrig ved vandløb og på fugtige enge. Meget almindelig ved Klostermøllen og tilstødende arealer. Mosegris er et par gange set svømme over Salten Å i vestenden af Salten Langsø blandt andet den 3.4. 1996 og 17.10. 1998. Samme sted er der set talrige fodspor, ekskremter, huller og gangsystemer, der antages at være fra

mosegris. Den 26.9. 1998 blev en kat i Salten by set med en nyfanget mosegris. 8 i gylp i 1992 (St.h.), 2 i gylp i 1993 (St.h.), en i gylp i 1996 (St.h.) og 3 i gylp i juli 1997 (St.h.).

Sydmarkmus (*Microtus arvalis*)

Almindelig. Arten må antages at være almindelig på egnede biotoper. 6 i gylp i 1993 (St.h.) og en fundet i skovhornuglegylp den 12.7. 1996. To (kranium) fundet den 5.5. 1996.

Nordmarkmus (*Microtus agrestis*)

Almindelig. Arten er formentligt mere udbredt end Sydmarkmus i området og er givet almindelig på egnede biotoper. En den 25.8. 1992, 3 i gylp i 1993 (St.h.) og en i gylp i 1996 (St.h.).

Rovdyr

Ulv (*Canis lupus*)

Uddød. Arten vides med sikkerhed tidligere at have været i området (fig. 3). Midtjylland har formentligt været et af artens sidste tilholdssteder i landet. "Ulv" indgår også i flere stednavne i Silkeborgegnen. Ved Ry blev der i januar 1684 "taget" hele 24 ulve. Især i 1700-tallet har ulven tilsyneladende "været særlig almindelig i egnen nord for Mossø-Salten Langsø". "I 1738 fangede man 7 unger ved Ry" (Laursen 1986).

Ræv (*Vulpes vulpes*)

Almindelig. Arten er især kendt fra Salten Langsø området, hvor den jævnligt er iagttaget. I vinteren 1995/96, hvor der var anlagt en ørnefoderplads ved Brude Sø, blev Ræv ofte set ved det udlagte foder. Af andre iagttagelser kan nævnes en 26.12. 1996 ved Brude Sø, en 21.1. 1998 ved Kloster Kær, en 24.1. 1998 ved Kloster Mølle, en 26.1. 1998 i Ildalen og ved Salten Langsø en den 24.1. 1999 og to 4.4. 1999. En set 21.4. 2001 i den nordvestlige og en den 29.6. 2001 i den sydvestlige del af Salten Langsø.

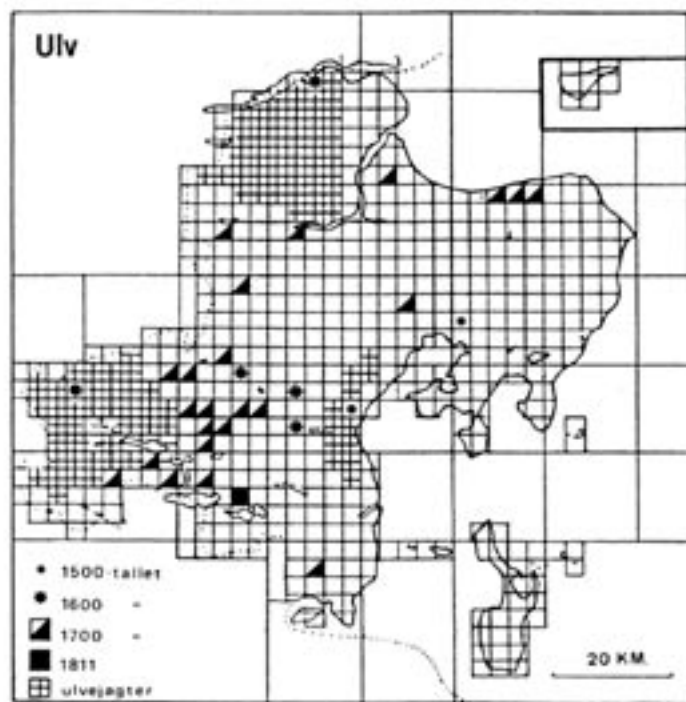

Fig. 3. Tidligere angivelser af Ulv fra Østjylland.

Lækat (*Mustela erminea*)

Muligvis fåtallig. Eneste konkrete fund er et individ fundet trafikdræbt 10.5. 1998 ved Klosterkær. Arten er i 1990'erne flere gange fanget i mårfølde ved Mossø.

Brud (*Mustela nivalis*)

Muligvis fåtallig. Eneste fund er et individ fundet trafikdræbt i 1997 ved Salten Skov.

Mink (*Mustela vison*)

Almindelig. Arten er rapporteret set flere steder i området og især ved vandløb og kanaler. I 1994/95 blev der af en person fældefanget 7 individer ved Mossø. En blev fundet trafikdræbt 18.8. 1996 på nordsiden af Salten Langsø og samme år set ved Klostermøllen.

Efter minken i stor tal er undveget fra minkfarme gennem en lang årrække har det kun været spørgsmål om tid, før der blev etableret en fritlevende bestand. Det er nu en realitet. Minkens forekomst i Århus amt er beskrevet af Laursen (1997). Fig. 4 viser den geografiske fordeling af kendte ynglefund indtil 1997 i amtet, hvoraf det ene var ved Fuldbro Mølle. Om dette fund står skrevet: "Det første og bedst dokumenterede yngle-

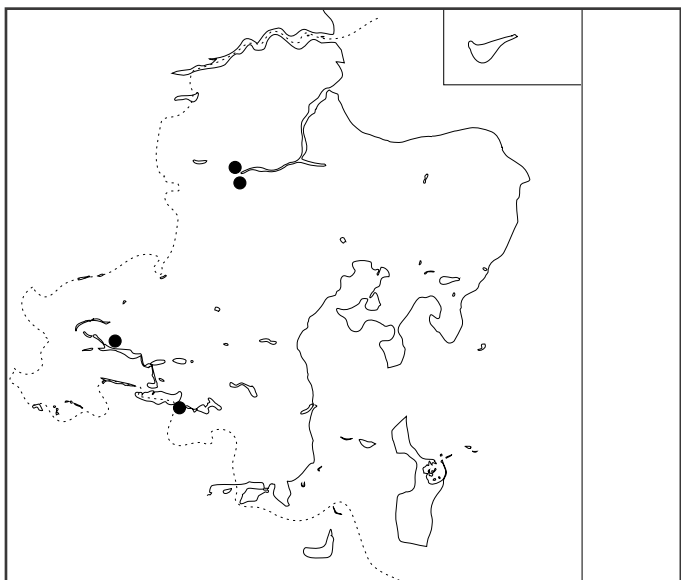

Fig. 4. Ynglefund af Mink fra Østjylland.

fund i amtet er gjort ved Fuldbro Mølle. Ejeren foreviste mig reden i 1996, der var anlagt under et gulv i et skur, med direkte adgang til vandløb. Overalt på gulvet lå mængder af ekskrementer fra arten. Her havde ejeren i 1995 fulgt en minkfamilie med et kuld på 6 unger. Alle minkene blev iøvrigt fanget og aflivet af en nabo!”.

Ilder (*Mustela putorius*)

Muligvis fåtallig. Eneste konkrete iagttagelse er et individ fundet trafikdræbt i 1997 ved Addit. Op til i 1970'erne blev arten også set ved Klosterkær og endnu fanges enkelte individer i fælder i området.

Skovmår (*Martes martes*)

Muligvis ret almindelig. Fig. 5 viser artens forekomst i Århus Amt indtil 1984. Salten Langsø er blandt de områder i Århus amt, hvor arten hyppigst er rapporteret fra. Med forbehold for, at iagttagelse af mår med gul-lig til orange farvet strubeplet ikke altid med sikkerhed kan regnes for at være Skovmår, er følgende mår set under omstændigheder, der stærk indikerer, at der var tale om Skovmår. I 1970 ses en Skovmår på tæt hold løbe over vejen på nordsiden af Salten Langsø ved Ildalen.

Omkring 1990 blev en Skovmår set ved Addithus (Kærhale) og ca. 1995 blev en mår

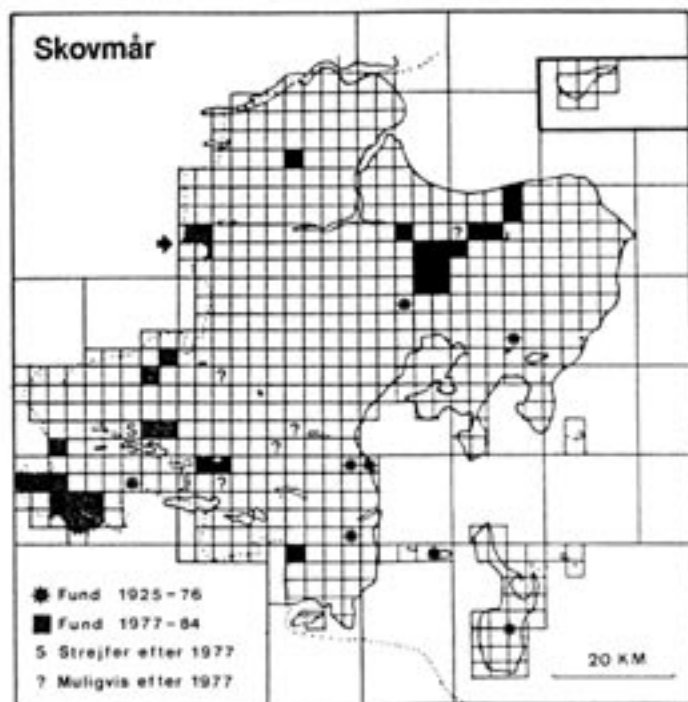

Fig. 5. Forekomster af Skovmår i Århus Amt indtil 1984.

fundet trafikdræb i østenden af søen syd for Gl. Rye. Dyret blev indleveret til udstopning og bestemt med sikkerhed til at være en Skovmår. Den 12.7. 1997 ses et individ løbe over vejen ved Højholt Skov. Den 14.6. 2001 så jeg en Skovmår på tæt hold løbe over vejen blot ca. 50-100 m vest for 1970-fundet. Der er formentligt flere årsager til artens relative store hyppighed i primært Salten Langsø området. Her kan især peges på landskabsstrukturen (dets utilgængelighed), skovstrukturen med pletvis karakter af naturskov og den gode bestand af sortspætter. Skovmåren tager hyppigt gamle sortspættehuller til bolig. Arten nyder sikkert også godt af den gode bestand af egern. Den beskedne færdsel i området spiller givet også en positiv rolle for arten.

Husmår (*Martes foina*)

Almindelig. Arten forekommer især ved de spredte beboelser i området. De fleste skovfolk kan fortælle, at har haft mår på loftet og adskillige dyr er fanget i fælder. Arten fanges årligt i fælder ved Mossø. En set ved Salten Langsø i Ildalen i september 2001

og en fundet trafikdræbt ved Klostermølle i oktober 2001. Det er påfaldende, at der - sammenlignet med antal Skovmår - blot er ét konkret fund af Husmår fra Salten Langsø området.

Grævling (*Meles meles*)

Almindelig. Arten er udbredt i de fleste skovområder. Området byder på gode levedmuligheder for arten og bestandstætheden antages at være god. Det kan blandt andet underbygges gennem mange sporfund. Der kendes en del gravklomplekser - en af de ældste i området findes i skoven ved Højkolt ved Salten Langsø. Den 29.1. 1995 blev der set 2-3 grævlinger sammen i Ildalen på nordsiden af Salten Langsø. Den 1.4. og 12.5. 2000 blev en fundet trafikdræbt på vejen mellem Salten by og Salten Å. Den 23.2. 2001 blev fodspor set i sne både på nordsiden og sydsiden af Salten Langsø.

Odder (*Lutra lutra*)

Sjælden. Indtil omkring 1960 var der en god bestand af oddere i Mossø - Salten Langsø området jf. Hogaard m.fl. Adskillige steder, men især i Klosterkær-Gudenå området, drev man tidligere jagt på arten og årligt blev der nedlagt en del individer.

I lighed med odderens store tilbagegang i landet forsvandt den i det følgende årti formentligt helt fra de to store søområder, men synes at have overlevet et enkelt sted i Gudenåsystemet frem til i dag.

I 1998 blev arten eftersøgt på 142 lokaliteter (vandløb og søer) i den nordlige del af Vejle Amt (Laursen 1998).

Odder blev registreret med sikkerhed på 6 lokaliteter. Tre af lokaliteterne ligger i Mossø - Salten Langsø området. Det drejede sig om Salten Å ved Gudenåmuseet, Klosterkær og ved Gudenåens udløb i Mossø. Odderen blev ikke i denne undersøgelse registreret ved Salten Å i vestenden af Salten Langsø, hvor den i dag forekommer regelmæssigt. Odder er ligeledes siden da registreret ved Snævringen på sydsiden og ved bådhus i vestenden af Salten Langsø samt i østenden af Mossø.

I forbindelse med registrering af odder ved Gudenåmusset etablerede Vejle Amt en odderpassage under den ret trafikerede Ryevej. Allerede efter ca.14 dage blev der fundet odderekskrementer på den nye "odderbro"! Mossø - Salten Langsø området er i dag et særdeles vigtigt område for odderen. Det gælder også i relation en forhåbentlig spredning sydpå til Vejle Amt. Vi må så bare håbe, at odderen får den fornødne ro til, at der kan oparbejdes et bestandsoverskud. Alle, men især de lokale fiskerne, har et særligt ansvar for at beskytte arten, ved brug af de lovligste odderstopriste, der skal monteres i ruser.

Hovdyr

Vildsvin (*Sus scrofa*)

Uddød. Af den oprindelige danske Vild-

svinebestand kendes en del observationer fra Midtjylland i perioden 1730-1770 (Laursen 1986). Arten var måske især almindelig i Silkeborgegnen. I 1732 blev der skudt 9 dyr i Salten Skov.

Der kendes ingen sikre iagttagelser af Vildsvin fra nyere tid fra Mossø - Salten Langsø området, om end der er rygter om, at undslupne dyr er iagttaget og skudt.

Krondyr (*Cervus elaphus*)

Tilfældig gæst. Arten er enkelte gange set på strejf i Salten Langsø området. Dyrene antages at være tilvandet vestfra og i alle tilfælde har det drejet sig om hinder eller unge dyr. I 1999 blev to dyr set ved Vade-
stedet ved Salten Langsø og omkring 1995 blev et dyr set på nordsiden af søen.

Dådyr (*Cervus dama*)

Sjælden). I følge Hogaard (pers. medd.) har der i mange år været en lille bestand på under 10 individer, der opholder sig i skovene nær Klosterkær - også set i 2001. I 2000 blev to dåhjorte skudt ved Salten Langsø.

Rådyr (*Capreolus capreolus*)

Almindelig. Arten er vidt udbredt og synes som andre steder i landet også at være i fremgang i Mossø - Salten Langsø området. Største dags-antal set med 4 den 14.4. 1996 og 5 den 24.5. 1997.

Konklusion

Der er i Mossø - Salten Langsø området registreret mindst 37 forskellige arter pattedyr, hvoraf Ulv og Vildsvin er uddød. Blandt de nulevende arter må især fremhæves Vandflagermus, der overvintrer med en bestand på op til 60 individer og at Damflagermusen her har en af sine få ynglepladser i landet. Det er tillige interessant, at skovene ved Salten Langsø huser en tilsyneladende god bestand af Skovmår, der ellers er en indikatorart for gammel naturskov. Det er ikke kun skovene men også vådom-

råderne, som kan byde på et spændende pattedyr - odderen. Arten synes nu at leve flere steder i de to store søområder.

Litteratur

Baagøe, H. J. 2001: Danish bats (Mammalia: Chiroptera): Atlas and analysis of distribution, occurrence, and abundance - Steenstrupia 26(1): 1-117, Zoological Museum, University of Copenhagen.

Jensen, B. 1993: Nordens Pattedyr. - København 1993. GEC Gad

Laursen, T., J. 1985: Skimmelflagermusen i Århus Amt. - Gejrfuglen 21. årg. nr. 3 1985.

Laursen, T., J. 1986: Pattedyr i Århus Amt (Atlasundersøgelse). Gjern Bogtryk.

Laursen, T., J. 1997: Minken i Århus Amt. - Gejrfuglen 33. årg. nr. 3 1997.

Laursen, T. J. 1998: Odderen i Vejle Amt (nordlig del) 1998. Rapport. Afd. Natur og Miljø. 1998.

Laursen, T., J. 1999: Odderen (*Lutra lutra*) i Århus Amt 1998-1999 - registrering og forvaltningsplan. Rapport. Århus Amt Afd. Åben Land 1999.

Laursen, T., J. 1999: Fødevalg hos Stor Hornugle *Bubo bubo* i Danmark - Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 93 (1999): 141-144.

Laursen, T., J. 1999: Skimmelflagermusen (*Vespertilio murinus*) - Status og udbredelse i Århus Amt. - Gejrfuglen 35. årg. nr. 1. marts 1999.

Yde, T., L. Skipper & P. G. Henriksen: 2000: Mossø og Salten Langsø. - Gejrfuglen 36. årg. nr. 4. (særnr.).

Art	ja	muligvis	bemærkning
Muldvarp	X		
Alm. spidsmus	X		
Dværgspidsmus	X		Kun ved Mossø
Vandspidsmus	X		Kun ved Mossø
Pindsvin	X		
Damflagermus	X		Østsiden af Mossø
Dværgflagermus	X		Nordsiden af Mossø
Sydflagermus	X		Kun ved Mossø
Brunflagermus		X	Nordsiden af Mossø
Hare	X		
Egern	X		
Mosegris	X		
Nordmarkmus	X		Nordsiden af Mossø
Brun rotte	X		
Husmus	X		
Dværgmus	X		Nordsiden af Mossø
Skovmus		X	Nordsiden af Mossø
Halsbåndmus	X		
Ulv			I 1700-tallet
Ræv	X		
Skovmår	X		Kun Salten Langsø
Husmår	X		
Lækat	X		
Brud	X		Mossø?
Ilder	X		
Mink		X	
Grævling	X		
Odder	X		Kun Mossø
Vildsvin	X		I perioden 1732-1805
Rådyr	X		
Krondyr	X		Kun Salten Langsø
Sika		X	
Dådyr	X		Kun Salten Langsø

Tabel 1 . Status over pattedyr, der er registreret i Mossø - Saltenlangsø området 1977-1984 (Laursen 1986) X = udbredt i området.

Overvågning af oddere i Søhøjlandet 1997-2001

Richard Stephen & Anders Jørgensen

I foråret 1999 skrev vi en artikel til Gejrfuglen, hvori vi fortalte om resultatet af det første års feltundersøgelse. Feltundersøgelsen blev gennemført af en gruppe på 10 frivillige. Nærværende artikel er en beskrivelse af vores erfaringer og oplevelser indhøstet gennem de sidste 4 år.

I 1996 udgiver DMU rapporten »Overvågning af Odder (*Lutra lutra*) i Danmark i 1996«. Med nogen forundring kunne vi læse, at der i den gennemførte landsundersøgelse ikke er observeret spor efter odder i en radius af ca. 25 km fra Ry. Forundringen skyldes, at der gennem årene har verseret mange rygter om, at oddere er blevet set i området. Endvidere er der tidligere fundet flere trafikdræbte oddere, hvilket i sig selv er en indikation af en bestand.

I 1997 bliver der fundet 3 oddere (den ene unge overlever) i en ulovlig ruse i nærheden af Silkeborg, ca. 20 km fra Ry. Det er den direkte anledning til, at en 3-4 personer med tilknytning til Ferskvandsmuseet drøfter, om der ikke er en fast bestand af oddere i området - og om det er de metodemæssige forhold ved landsundersøgelsen, som medfører en utilsigtet fejlkilde? På dette tidspunkt, sommeren 1997, har vi ingen erfaringer med feltarbejde i relation til oddere, som primært indebærer en observation af ekskrementer og fodspor. De sekundære spor er fiskerester og

en vurdering af alder på ekskrementer.

I dag må vi fastslå, at entusiasme bærer langt. Der har været en lang spændende vej fra teorien, billeder og beretninger til situationen i dag. Det har også været en periode med udskiftning af personer i gruppen af frivillige. Kernen, den nuværende gruppe på 7, er erfarne »odderekskrementjægere«. Det har i nogle tilfælde kostet en tur i vandet, fordi vi i ivrighed ikke ser os for. Det har imidlertid givet os mange positive oplevelser. Og vi er i dag i stand til at pege på det mest sandsynlige sted for en oddermarkering, hvis der har været oddere til stede inden for de sidste 3-5 uger i netop det område.

Vigtigst er dog resultaterne, der for perioden som helhed er:

- sikker forekomst af odderspor på 6 af 8 faste lokaliteter
- sikker forekomst af odderspor på 10 af de 14 andre observationspunkter.

Gruppens resultater bør ses ikke alene som »at have genfundet odderen i Søhøjlandet«. Det har også været vurdering af faunapassager og forslag om ændringer ved »faunafælder« (fintmasket trådhegn, således at odderen tvinges langs hegnet og presses ud på vejen, eller manglende passage under en bro). Vi er blevet mødt med stor forståelse og samarbejdsvilje i amterne, hvorfor adskillige af de påpegede problemer er løst.

Landsdækkende undersøgelser

De landsdækkende undersøgelser udføres efter en standardiseret metode, der er udviklet i England:

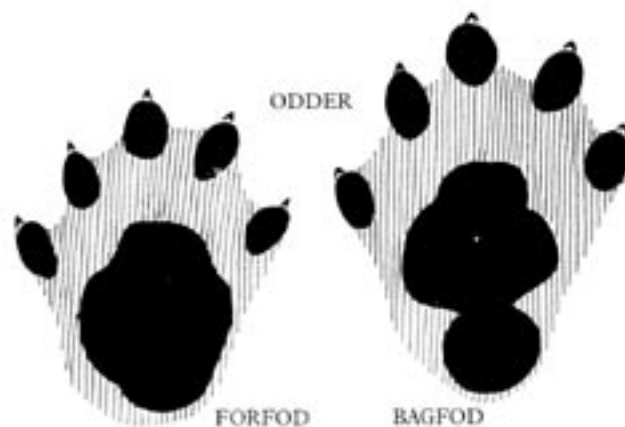
Langs å- og søbredder undersøges for hver 5-8 km en strækning på op til 600 m. Det vil typisk være strækninger på 300 m til hver side ved vejbroer, hvor to vandløb løber sammen, ved afløb fra/tilløb til en sø eller ved udløb til kysten. Når spor efter odder (ekskrementer eller fodaftryk) findes, standses eftersøgningen, og lokaliteten får betegnelsen positiv. Fiskerester er ikke anvendt som sikre tegn på odderforekomst. Findes der ikke spor efter odder inden for en strækning af 600 m, betegnes lokaliteten som værende negativ.

Ved den anden landsdækkende undersøgelse i 1991 bliver odderen påvist på 2 lokaliteter i Søhøjlandet (Salten Å og Skærså). I den tredje landsdækkende undersøgelse fra 1996 er der - som nævnt ovenfor - ikke registreret spor efter oddere i vort område.

Med een punktundersøgelse hvert 5. år kan det nærmest være et tilfælde, om der registreres odderspor - bl.a. fordi det uheldigvis kan være udvasket på undersøgelsestidspunktet. Ud fra denne hypotese sætter en på 10 frivillige sig det mål at eftervise, om der fortsat er en bestand af oddere i Det Midtjyske Søhøjland.

Rapport fra den første observationsperiode 1997/98

Vi aftaler at foretage 5 observationer i løbet af vinteren. Ved at vælge 5 observationer kan

vi placere de enkelte observationer med et tidsinterval på 4-5 uger, således at chancen for at finde et relativt velbevaret spor efter odder er ulig større. Samtidig udlægger vi et lidt tættere net af observationspunkter end i DMUs landsundersøgelse. Vi starter med 12 observationspunkter. De udpeges efter "flaskehals-princippet" - dvs. hvor er sandsynligheden for markering størst: åmundinger, broer og dæmninger. For at sikre den faglige forankring går vi i samarbejde med Aksel Bo Madsen, DMU-Kalø; og kopier af vores observationer bliver løbende sendt ind.

Efter hver observationsrunde det første år mødes vi. Vi drøfter resultaterne; og hvordan vi forbedrer indsatsen. Vi bruger Aksel Bo Madsens hæfte "Bevar odderen" til at lære at "læse", hvor odderen med størst sandsynlighed markerer - dvs. afmærker sit territoriums grænser op mod territorier tilhørende andre oddere.

Der har været ophedede diskussioner om, hvor odderen markerer. Det er nemlig ikke altid der, hvor tilgængeligheden er størst for observatørerne. For odderen er ligeglad med tilfældige vejbroer. Den markerer for at gøre evt. indtrængende oddere opmærksom på sit territorium; og det sker, hvor det er ideelt - f.eks. et fremspring - set fra vandsiden. Vi søger med andre ord »at læse landskabet set med odderens øjne«, hvorfor vi f.eks. har flyttet et observationspunkt til den modsatte åbred eller har set på, hvor niveauet for vinterens vandstand ville betyde

bortvaskning, hvilket kan flytte observationslinien indtil 5 m væk fra åbreden. Gruppen har således været enig om ikke alene at benytte sig af en teoretisk udpegning af den enkelte lokalitet.

I løbet af perioden september 1997-april 1998 besøger vi de 12 observationspunkter. Der går sport i det. Egentlig skal vi undersøge en strækning på ca. 200 m. Men ofte bliver det til langt mere. Undertiden besøger vi hinandens punkter for at lære af hinandens observationer og blive bedre til at genkende markeringerne. Resultatet af det første års undersøgelse er positivt i 7 af de oprindeligt 12 og i de 2 supplerende observationspunkter. Der er altså en bestand af oddere i Det Midtjyske Søhøjland!

Allerede det første år får vi en beslutning om, at Ferskvandsmuseet, der ligger i Ry, udleverer stopriste gratis til dem, der sætter

garn i Gudenåsystemet. Vi retter også henvendelse til Vejle Amt om faunapassage under Rye Bro.

Det står nu klart, at i vort område har der været odder siden efteråret 1997. Og det er også meget lidt sandsynligt, at der ikke fandtes odder i området før den dato. I den landsdækkende undersøgelse fra 1996 er der ikke registreret odderspor i området. Vi vil ikke argumentere imod den anvendte undersøgelsesmetode, men det er åbenlyst, at der er fordele med længerevarende undersøgelser i områder, hvor der er begrundet mistanke om, at odderen findes. Feltarbejderne bliver dygtigere, hvis de kommer ud i et område ad flere omgang; og samtidig bliver undersøgelsen af området efterhånden grundigere.

De første 4 år har vi haft vores feltundersøgelse omfattet observationer på

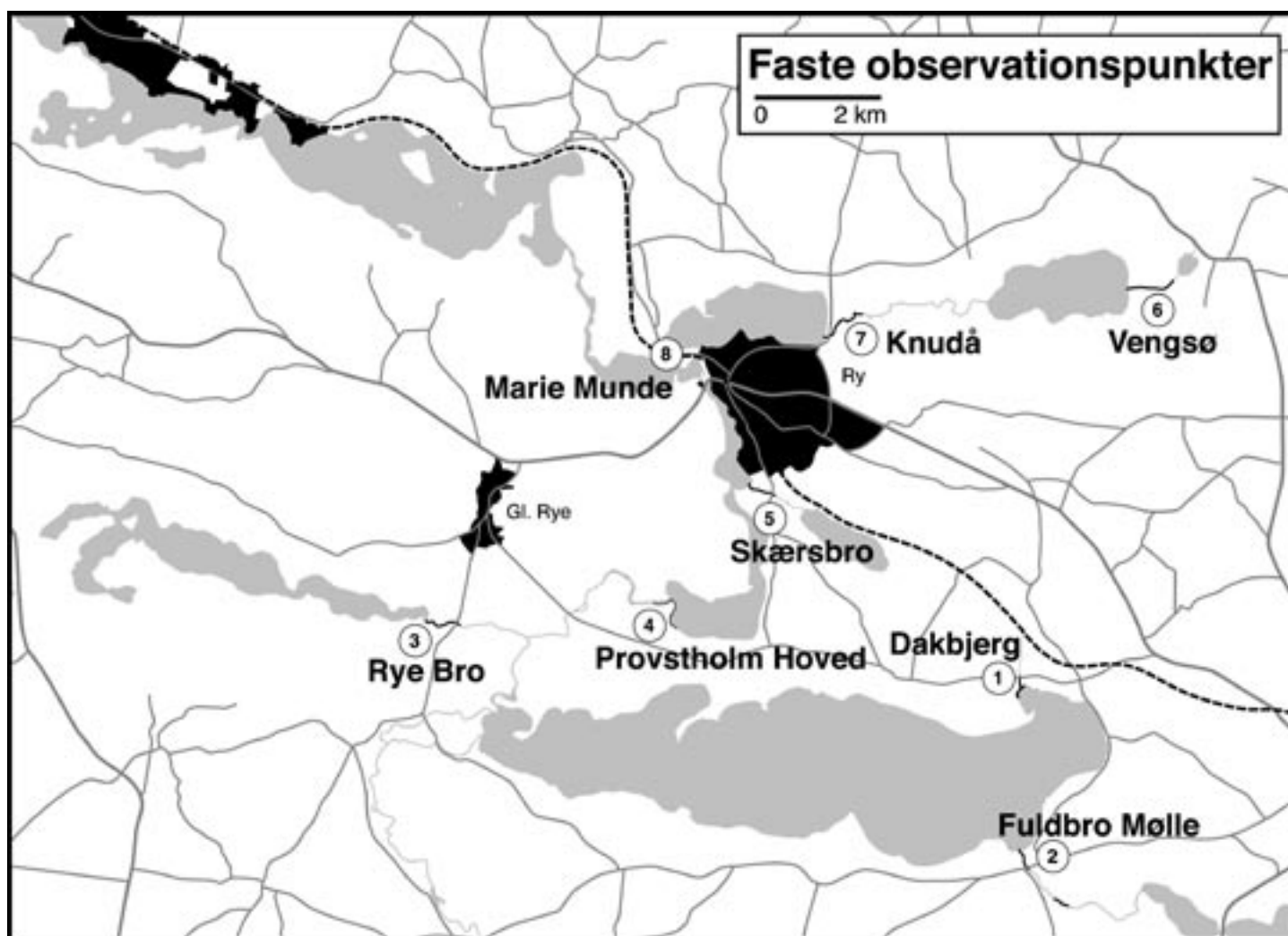

Fig. 1. Kort over de benyttede faste observationspunkter i odderundersøgelsen.

22 lokaliteter - heraf har 8 været faste lokaliteter for gennemførte observationer i hele perioden. Det viser nærmest permanent odderspor på 16 lokaliteter fordelt ud over hele undersøgelsesområdet.

På de 2 kort er vist henholdsvis de faste observationspunkter - dvs. dem, der har været med i alle 4 år - og andre observationspunkter, som har været med i 2-3 år, eller som er indgået som enkeltstående punktundersøgelser. F.eks. har gruppen bistået Danmarks Naturfredningsforening med en succesfuld bredundersøgelse langs Julsø.

Undervejs i løbet af de 4 år har vi skiftet lidt ud i »de yderste« observationspunkter, fordi antallet af faste medlemmer i gruppen ændrer sig; og vi har dermed lidt sværere ved at dække området med 5 årlige undersøgelser. En af årsagerne til udskiftning kan være manglende erfaring i at finde/se odderspor; og

dermed bliver man som ildsjæl lidt modløs, når resultaterne udebliver. Gruppen er måske også mere synlig det første år; og har derfor lettere ved at rekruttere nye. Et vigtigt bærende element i inddragelse af frivillige som observatører ved feltundersøgelser er succes/resultater. Her er det ikke længere tilstrækkeligt at kunne dokumentere, at odderen findes i Det Midtjyske Søhøjland; og har det godt.

Forstyrrelser og rydning

Selvfølgelig er der andre ting, gruppen har beskæftiget sig med end alene feltundersøgelser. Der er også sket ting i løbet af de fire år, som har givet et bedre billede af odderens situation, og som har været eller vil være i fremtiden med til at forbedre vilkårene for fauna i området. Der har desværre også været mindre heldige

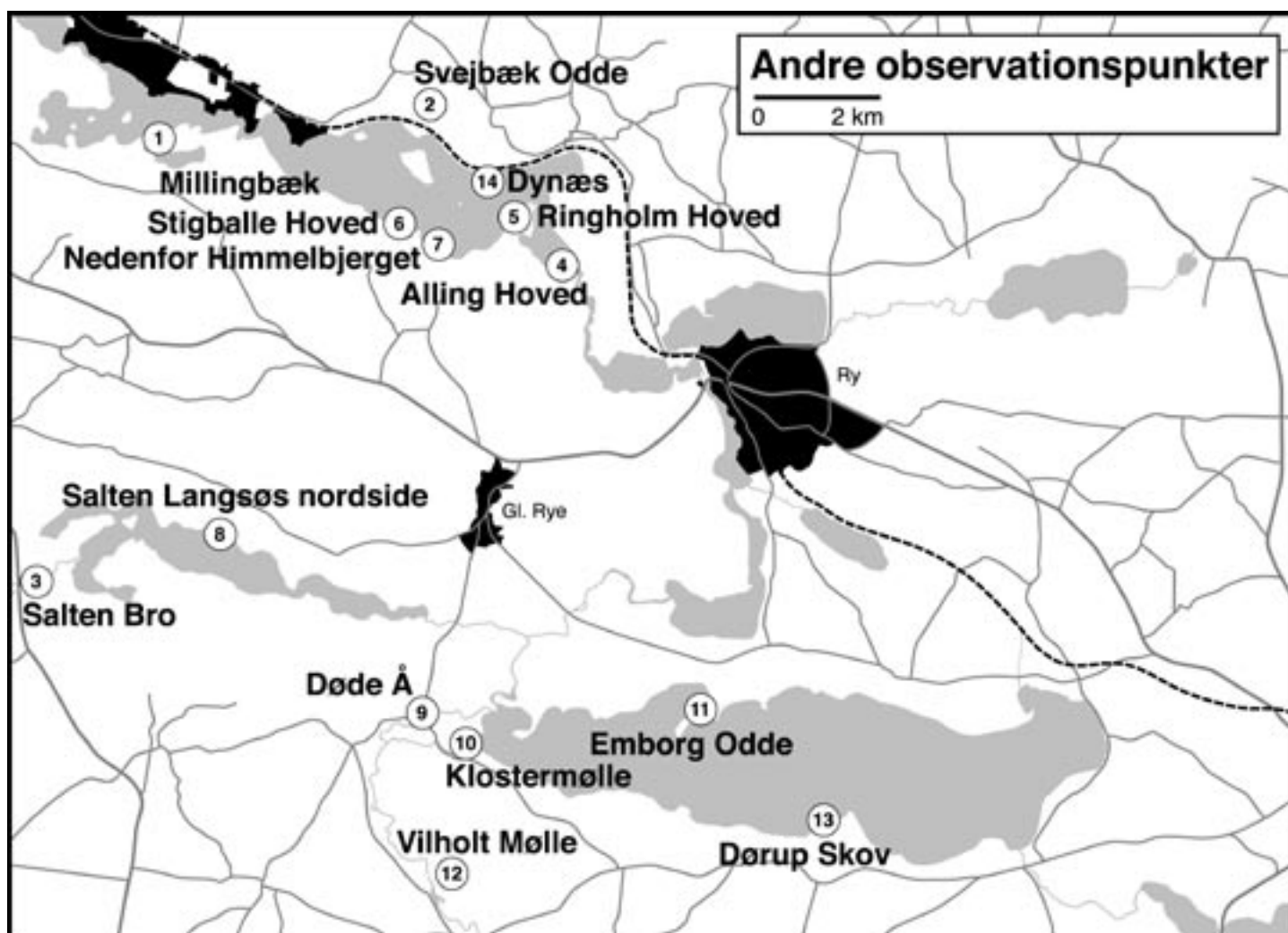

Fig. 2. Kort over de supplerende observationspunkter i odderundersøgelsen.

episoder.

I løbet af vores undersøgelserne har vi registreret bevoksning langs å- og søbredder. Vi kan konstatere, at en rydning af et areal har en markant forstyrrelseseffekt. Det tager sin tid før en positiv observation igen konstateres, selvom der tidligere har været registreret en oddermarkering på stedet. Odderen har tilsyneladende holdt inde med at markere i en periode. Det er en erfaring værd; og det har vi givet videre til amtet.

Generelt synes forstyrrelser ikke at være et problem for oddere i vort område. Havneområdet i Ry benyttes af odder. Markeringer findes også tæt på andre steder, hvor mennesker færdes som f.eks. havneområdet ved Himmelbjerget.

Til gengæld er menneskers rydning af tæt bevoksning - eller nedskæring af ellegallerier - langs åer og ved søer et problem. Der er behov for bedre og mere konkrete oplysninger både til private og myndighederne herom.

Det har også vist sig, at faunapassager ødelægges ved påsejling eller af lystfiskeres brug. Der er behov for regelmæssigt tilsyn og reparationsarbejde.

Kort før påske 2001 bliver en hunodder dræbt i Ry ved det gamle slæbested, hvor man tidligere trak kanoer over vejen. Der kan intet gøres på dette sted for at forhindre oddere i at krydse vejen. Det er meget beklageligt, men det er et åbent område med offentlig adgang, parkering og stier. Som følge af odderens død bliver de to undersøgelseslokaliteter på hver side af drabsstedet undersøgt ugentligt i de næste 4 uger. Markeringerne bliver ikke fornyet; og det er meget sandsynligt, at de tidligere markeringer på disse steder kommer fra den dræbt hun. Et af stederne er Mariemunde. Det bliver interessant i år at se, om en ny odder flyttet ind!

Et andet forhold bliver bemærket ved besigtigelse af ulykkesstedet. Flere strækninger af indhegning langs vejen kan ikke betegnes som optimal. Problemet er, at hegnet

begge sider af vejen er lukket helt ned til jorden, men samtidig er det muligt for dyr at komme rundt om hegnet og ind på vejen for at ende i en fælde. Det bør tages op til nærmere overvejelse. Er det muligt at udvikle hegnstyper og metoder til opsætning af hegn, således at de ikke udgør en faunafælde? Hvor der er dyrehold er hegning nødvendigt, men det er et åbent spørgsmål, om det er nødvendigt ud for private haver.

Forvaltningsplan for Odder

I denne forvaltningsplan er der i kapitel 8 en disposition for en handlingsplan. Det foreslås, at der i de amter, der berøres af de udpegede interesseområder, udarbejdes konkrete handlingsplaner for de enkelte områder - eller indbygger en handlingsplan, som en del af den samlede planlægning og forvaltning af områderne.

Vort observationsområde udgør en mindre del af det, der i forvaltningsplanen kaldes interesseområde nr. 12: Gudenåen (Tange Sø, Alling Å, Alling Sø, Mossø, Salten Å, Salten Langsø, skovområdet syd for Silkeborg og Uldum Kær). Dette område omfatter områderne 33, 34, 35 og 44 i EF-habitatdirektivet.

Uden at have diskuteret det har gruppen flere af de 7 punkter, som indeholdes i forvaltningsplanens disposition for en handlingsplan, været med inde i overvejelserne. Det drejer sig om kapitel 2: Kortlægning af vandløb og omkringliggende arealer, og om kapitel 4: Forslag til beskyttelsesforanstaltninger - indsatsområder.

Forvaltningsplanen bør ikke kun være for oddere. Den bør være mere generel og omfatte flest mulig arter fra rødlisten. Der bør gennem forvaltningsplanen være en koordinering af indsatsen - både i forhold til flora og fauna generelt og i mellem den indsats, forskellige myndigheder og forvaltningsafsnit står for. Odderen er et af symbolerne (indikatorerne) på et områdes naturkvalitet. Samtidig kan udbredelsen af

odder ses som udtryk for betydningen af den økologiske spredningskorridor.

Fremtiden?

Vi har det hyggeligt med odderundersøgelsen og mødes jævnligt for at udveksle erfaringer og viden - undertiden går vi sammen »på besøg« hos hinanden for at afklare usikkerhed ved fund. Samtidig har vi fået udviklet vor viden og udvidet vore horisonter med diskussioner om, hvad der skal til for at forbedre odderens - og dermed områdets truede dyrs - levevilkår.

Forhåbentlig kan vi fortsætte vores observationer. Det kan vise sig at blive endnu vigtigere, at lokale grupper påtager sig overvågningsarbejdet - specielt hvis udsættelsen af den landsdækkende undersøgelse 2001 bliver af mere permanent karakter.

Der har været en positive udvikling i vort området. Vejle Amt og Århus Amt har bygget flere fauna- og odderpassager. Faunapassagen under Rye Bro blev brugt af både odder og andre dyr. Det er en kampestens passage - nok den bedste type, når omstændighederne tillader det. Odderpassagen ved Mariemunde er brugt af odder. Der har været tydelig markering på begge ender. Odderpassagen, der er udført i forbindelse med kanopassagen under landevejen ved Ry Mølle, viser ingen tegn på, at odderen bruger den, eller at den markerer på den. Vi diskuterer stadigvæk med myndighederne, hvilke typer af faunapassage der er bedst egnet ved andre broer.

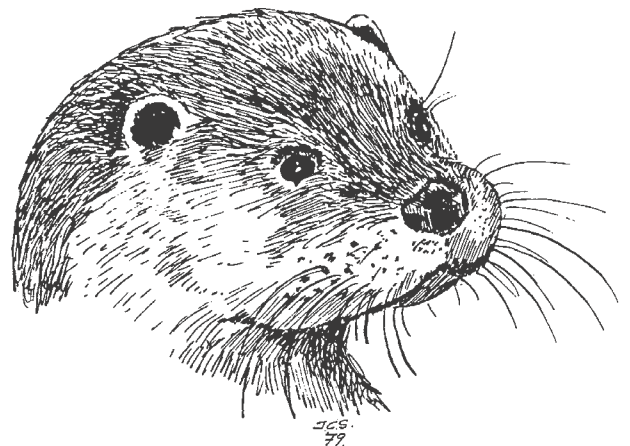
Vi overvejer at arrangere en tur for gruppen og vores samarbejdspartnere til Otter Zentrum, Hankensbüttel, Tyskland, for at få del i deres erfaringer med inddragelse af lokalbefolkningen, udviklingen af projektet »Return of the Otter to the Ise River« og få inspiration af den måde, hvorpå de formidler, forklarer og fremviser områdets miljøproblemer, jf. også en relativ ny publikation.

I forvaltningsplan for odder i Danmark anføres der s. 25 et oplæg til indholdet

af en bevaringsstrategi med det sigte at fastholde og genskabe udbredelsen af odder i Danmark. Her nævnes f.eks. forøgelse af antallet af faunapassager ved vejbroer, overvågningsprogram og udpegning af interesseområder. Gruppen vil i det kommende år arbejde med et bidrag fra vort område.

Måske kan vi - evt. med tilførsel af økonomiske ressourcer - udvide virkefeltet. Vi må erkende, at der er grænser for, hvor langt det frivillige engagement kan nå - bl.a. fordi kontakt til og forhandlinger med myndighederne som regel er henvist til at foregå i vores normale arbejdstid.

Hvis der er andre, som mener, at i deres område er der et dyr, der behøver en tilsvarende undersøgelse, så er det bare at komme i gang! Den erfaring og udvikling, man får, er enormt givende; og samtidig er man med til at påvirke og forbedre det lokalt miljø. Der er et behov for flere lokale ildsjæle som sparringspartner for at styrke fremgangen i naturen og forbedre menneskers adfærd overfor naturen.

Pattedyr omkring Klostermølle

Jan Kjærgaard

Undertegnede boede ved Klostermølle ved vestenden af Mossø fra 1986 til 1996.

I den periode færdedes jeg en del rundt lige omkring Klosterkær og har der gjort en del iagttagelser af pattedyr i dette område som måske sammen med andre oplysninger kan danne et mønster.

Det skal lige siges at der på intet tidspunkt er lavet egentlige feltundersøgelser, så det følgende hviler udelukkende på spredte tilfældige iagttagelser.

De arter der er påvist er følgende:

Insektædere: Almindelig spidsmus, dværgspidsmus, vandspidsmus, muldvarp og pindsvin.

Flagermus iagttages ofte, og er blevet systematisk registreret af Hans Baagøe.

Der blev fundet: Vandflagermus, damflagermus, sydflagermus, troldflagermus, langøret flagermus og brunflagermus.

Rovdyr: Ræv, husmår, ilder, lækat, brud, mink, odder og grævling.

Klovdyr: Rådyr

Gnavere: Egern, rotte, halsbåndmus, dværgmus, mosegris, alm. markmus og rødmus.

Insektædere

Spidsmusene vil ikke blive omtalt her, da de vil være emne for en kommende artikel.

Pindsvin som normalt antages for et relativ

let dyr at registrere er fundet forbavsende sjældent. En enkelt er fundet nedkørt, og enkelte gange er ekskrementer fundet i haven. Øjensynligt er pindsvin ret sjælden, og kan i så tilfælde også let overses.

Muldvarp er fundet flere gange. Skuddene anses ikke for at være sikkert indicium på dem, men i et tilfælde er der iagttaget en natugle der var slået ned på en muldvarp i vejkanthen. Desuden er der fundet ynglereder af dem. Et enkelt stort muldvarpeskud med en ynglerede blev på et tidspunkt udgravet ude i sumpene i Klosterkær, øjensynlig kan muldvarpen udmærket leve herude, på trods af vinteroversvømmelser. På nordsiden af Klosterkær er det flere gange iagttaget, at der ved stigende vandstand laves mange muldskud lige foran vandhorisonten på engen. Dette kunne udmærket være muldvarp der søger opad væk fra vandet, men samtidig holder sig tæt ved, for at udnytte de føderesourcer der kommer frem med den stigende vandstand.

Flagermusene kan regelmæssigt iagttages ved Klosterkanal og omkring bygningerne. Artsbestemmelsen er vanskelig, men efter en grundig undersøgelse med flagermusdetektor, udført af Hans Baagøe, blev ovennævnte 6 arter fundet, og jeg har siden sagt, at de 6 er der og ikke andre, for så kan jeg ikke

skelne dem!

I ”Den ny Hovedbygning” er der dagskjul for sydflagermus og damflagermus. Deres udflyvning kan iagttages omkring solnedgang. Sydflagermusen først, den kommer ud i en rolig flugt omkring hustagshøjde, og flyver væk mellem de spredte træer, siden ses den jage omkring bygningerne og træerne her.

I ”Den gamle Hovedbygning” var der indtil renoveringen en koloni af troldflagermus. Hvor de er nu er usikkert, men de flyver stadig rundt: En lille flagermus med en hidsig flugt i 3-8 m højde.

Langøret flagermus er påvist, men den er svær at få at se. Ifølge beskrivelserne jager den især inde mellem grenene i træer, enkelte gange er der set en meget rolig flyvende mellemstor flagermus her, som er tolket som denne.

Brunflagermusen kommer frem allerede medens det er lyst. Den flyver højt og med en for flagermus meget retlinet flugt.

Når det er blevet mørk findes vand- og damflagermus over Klosterkanal. De flyver hurtigt frem og tilbage lige over vandet. Umiddelbart skelner jeg dem på den farve de viser i lygteskær; damflagermusen virker sort-hvid mens vandflagermusen, der er lidt mindre, virker brun-gulbrun på henholdsvis ryg og bug. Det er nok de to letteste at få at se med en lommelygte, når det er blevet rigtigt mørkt.

Rovdyr:

Ræven færdes over så store områder, at det ikke kan overraske nogen, at den også træffes ved Klostermølle. De nærmeste grave findes syd for i Højlund Skov.

Skal man se ræve, er det bedste sted fugletårnet tidligt om morgenen, hvorfra der er en fin udsigt over Klosterkær, men ellers kan spor findes overalt. Særlig gode sporforhold findes i kolde vintre, hvor rævene færdes ud på isen på Mossø.

Husmår er kun registreret via spor. Den færdes ifølge disse ofte på kanaldæmningen og i haveanlæggene rundt omkring møllen.

Ilder er fundet en enkelt gang overkørt på landevejen ved Møllen. Spor er ofte fundet i nysne, men jeg tør ikke sige, at jeg kan skelne mellem ilder og mink, så disse er ikke sikkert artsbestemt.

Leveforholdene for begge er gode omkring møllen, idet her både er fisk, mus og en god bestand af frøer.

Mink er iagttaget og filmet i stensætningen nedenfor selve møllehuset. Her er den iagttaget bl.a. at tage ål imellem stenene i det lave vand.

Lækat er iagttaget omkring Klostermølle flere gange både i vinter- og sommerdragt. Det vides også, at den med sikkerhed yngler her, idet en unge blev fanget af en hund i en stensætning lige ved bygningerne ca. 1990.

Brud er iagttaget en enkelt gang i skrænten syd for Klostermølle, men dens spor er ofte set i nysne, og øjensynligt færdes den overalt i området.

Odder forekommer regelmæssigt omkring Klostermølle både ved Klosterkanal og ved Døde Å - begge steder er der fundet spor af dyr, og et enkelt sted også en hule, der med stor sandsynlighed er tilskrevet odder. Leveforholdene er gode, idet der er stor fiskerigdom, og masser af fred og ro ved de gamle forgreninger af åen i Klosterkær.

Grævling er nok det sjældneste rovdyr omkring Klostermølle. Der er grave af dem i Højlund Skov syd for møllen, men spor af dem er kun iagttaget få gange på kanaldæmningen og dyr er aldrig set.

Hare er ikke almindelig ved Klostermølle, øjensynligt mangler der åbne vidder. Enkelte gange er den set på engen øst for bygningerne, men der er ikke nogen fast bestand.

Rådyr færdes i sommertiden fast i Klosterkær, hvor de øjensynligt søger dækning i de mandshøje græsser og urtevegetation.

Der er rimelig chance for at se dem fra fugletårnet ved Klostermølle om morgenen, når de kommer frem og spiser. Spor af dyr kan i øvrigt nu og da ses på engen ned mod

Mossø, men ikke regelmæssigt, og enkelte dyr er set krydse vejen. Øjensynlig trækker de fleste af Kærets dyr nordud af området om vinteren når vandet stiger.

Gnavere

Egern hører ikke hjemme omkring Klostermølle, men i Højlund Skov umiddelbart syd herfor er der en god bestand, og herfra strejfer dyr nu og da ned i ellene langs Klosterkanal. De har dog aldrig etableret sig her, fødeforholdene er nok for ringe.

Rotte kan regelmæssig træffes langs Klosterkanal, hvor det bedste sted at søge den er omkring Turbinekanalen, hvor der er gode skjul under tørreladen og altid lidt fiskeaffald fra opsynsmandens fiskeri. Oppe ved husene er den nu og da truffet, uden dog at have udgjort et egentligt problem.

Halsbåndsmus findes sandsynligvis udbredt omkring Klostermølle. Hyppigst er den fundet under fældefangst i den gamle frugthave. Men også i krattet langs Klosterkanal er den fundet, og enkelte gange indendørs. Det er dog ikke mit indtryk, at den nogen steder er meget talrig.

Dværgmus er fundet én gang levende på kanorastepladsen. Desuden er reder fundet dels i Klosterkær og dels i græsset langs haven bag Den ny Hovedbygning. Det er usikkert hvor udbredt den er, men erfaringer andre steder fra viser, at den ofte er den eneste ægte mus der går ud i sumpe, hvorfor den udmærket kan være talrig ude i Klosterkær. Her er aldrig lavet egentlige fældefangster.

Mosegris er udbredt i Klosterkær. Der er muldskud i alle de lavereliggende områder - hvad der skyldes muldvarp og hvad der skyldes mosegris er usikkert, men sandsynligvis er en del fra sidstnævnte dyr. Direkte iagttaget er den ved Døde Å, hvor der også ses sandsynlige huller fra den i brinkerne, ved Klosterkanal er den også set, og i en grøft her nær kanorastepladsen. Desuden i sumpen ude i engen øst for møllen.

Alm. markmus er fundet flere steder både i

Klosterkær, hvor den bl.a. kan findes omkring "øen" lige nord for Klosterkanalens udløb i Mossø. Den er desuden fundet syd for vejen i vejgrøften, i det høje græs ved haven og spor/reder tilskrevet denne art er fundet flere steder i engene.

Rødmus er egentlig en kratart, men ved Klostermølle kan den så at sige træffes overalt. Det er den mus, der hyppigst er iagttaget rundt omkring husene, måske fordi den er dagaktiv og meget sød. Ved fældefangst er den stort set altid fanget, både i haven og langs Klosterkanal. Den trives øjensynlig godt i den ekstensivt passede have og ellekrattene omkring møllen.

En interessant iagttagelse af småpattedyrene ved Klostermølle er deres forhold til Klosterkær. Herude er der en rig urte- og græsvegetation i sommerhalvåret. Af gnavere er der fundet markmus, dværgmus og mosegris, og der er ingen tvivl om, at leveforholdene er gode her. Om efteråret sker det regelmæssigt, at vandstanden i Mossø/Klosterkær stiger med store oversvømmelser til følge. Umiddelbart med vandstigningen kan man iagttage at mængden af musvåger, blå kærhøg, krage og hejrer stiger i området. Det er nærliggende at antage, at de lever højt på gnavere der presses ud af vegetationen med stigende vandstand. Ved stabilt højvande forsvinder rovfuglene igen og i stedet ligger flokke af ænder og svaner og fouragerer på plantefrø og andet der skylles sammen af vandet.

Ved faldende vandstand stiger antallet af musvåger og krager igen. Det er min antagelse at de lever af ådsler - dels af druknede smågnavere, dels af fisk, der bliver fanget over engene med det faldende vand.

Bredtæger og Randtæger

Søren Tolsgaard

Mht. disse insektgrupper er Silkeborg-Ry egnen et af de bedst undersøgte områder i Danmark. Tidlige entomologer har således været aktive på en lang række lokaliteter i dette område, særlig A. C. Jensen-Haarup omkring 1905-20 og K. O. Leth i perioden 1935-60. I nyere tid har især artiklens forfatter bidraget, men også mange andre har været aktive i årenes løb, bl.a. Niels Høeg, Arne Lindebo Hansen og Martin Hebsgaard.

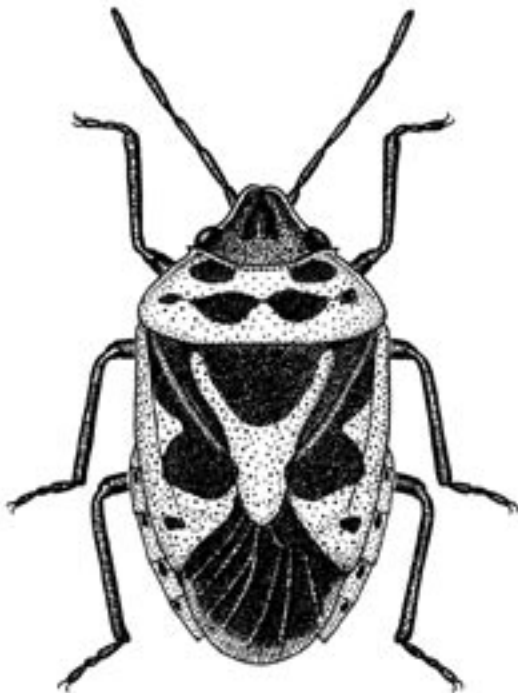

Fig. 1. Karsetæge (*Eurydema dominulus*).

Danske bredtæger og randtæger er kortlagt i 20 x 20 km UTM-net (Tolsgaard, 2001), hvor Salten Langsø og Mossø med omkringliggende naturområder falder ind under de to kvadrater NH/20 og NH/40, som er lig med 10 x 10 km UTM-felterne NH20 + NH21 + NH30 + NH31 samt NH40 + NH41 + NH50 + NH51, henholdsvis.

Fra NH/20 er der kendt 31 arter og fra NH/40 ikke mindre end 37 arter, og da det til dels er forskellige arter, når de to felter tilsammen op på 42 arter. I betragtning af at kun 7 felter i hele Danmark er på 40 eller flere arter, må det siges at være en ganske god dækning og en artsrig tægefauna.

En del arter er dog ikke genfundet i nyere tid, og disse arter, samt de øvrige rødlistede arter er kommenteret i den følgende artliste. En gennemgang af alle arternes biologi og udbredelse, hvor også anvendelsen af sjældenhedskriterier er uddybet, er for nylig publiceret af forfatteren (Tolsgaard, 2001). Kategorien N (Notable/Notatværdig), som også er anført i den følgende oversigt, omfatter således en række ikke rød- eller gullistede arter, der er interessante som indikatorarter i Danmark.

Artsliste med kommentarer

Spættet tornben (*Tritomegas bicolor*).

Sort tornben (*Sehirus luctuosus*).

Stor tornben (*Sehirus morio*). (N).

Toplettet tornben (*Adomerus biguttatus*). Sårbar (V). Ret udbredt på kohvede, især omkring Salten Langsø, men i tilbagegang pga. ændret skovdrift og tilgroning af de åbne egekrat.

Lille tornben (*Legnotus picipes*). (N).

Blank tornben (*Thyreocoris scarabaeoides*).

Star-skjoldtæge (*Eurygaster testudinaria*). Hensynskrævende (X). Tidligere fundet i flere moser omkring Ry og Silkeborg, senest 1978, men stærkt truet af dræning, øget næringsstofftilførsel og tilgroning.

Alm. bispetæge (*Aelia acuminata*).

Lille bispetæge (*Aelia klugi*).

Stor bispetæge (*Aelia rostrata*). Forsvundet (+). Fundet i antal på overdrev ved Ry Sanatorium af Leth i 1948. Arten forekom tidligere som en noget uregelmæssig tilflyver i Danmark, men den synes nu i tilbagegang i Mellemeuropa - og fundet ved Ry er det senest kendte fra Danmark.

Præstetæge (*Neottiglossa pusilla*)

Lille bærtæge (*Holcostethus vernalis*). (N)

Grøn bredtæge (*Palomena prasina*).

Enebærbredtæge (*Chlorochloa juniperina*). (N).

Alm. bærtæge (*Dolycoris baccarum*).

Gyvelbredtæge (*Piezodorus lituratus*). (N)

Rødbenet bredtæge (*Pentatoma rufipes*).

Karsetæge (*Eurydema dominulus*). Akut truet (E). Tidligere udbredt på en række lokaliteter omkring Ry og Silkeborg, senest fundet ved Vrads i 1971 - i nyere tid kun kendt fra Sønderjylland. Dræning, næringsstofftilførsel og tilgroning af de vådområder, hvor arten lever på vandkarse og engkarse, har stort set udryddet denne art fra den danske fauna.

Alm. kåltæge (*Eurydema oleraceum*).

Torntæge (*Picromerus bidens*).

Skovbredtæge (*Troilus luridus*). (N).

Mosebredtæge (*Rhacognathus punctatus*). Hensynskrævende (X). Kendt fra en række næringsfattige moser i området, men i tilbagegang i takt med denne biotopstype. Arten er rovlevende på birketræer i lysåbne mosepartier.

Blå bredtæge (*Zicrona caerulea*). Sårbar (V). Kendt fra flere moser og fugtige enge i området, men i tilbagegang. Rovlevende art på vegetationen i lysåbne mose- og engpartier.

Stor løvtæge (*Acanthosoma haemorrhoidale*).

Pileløvtæge (*Elasmotherus brevis*). Sjælden (R). En art som først blev påvist i Danmark i 1983. Den er konstateret i Ansø Mose og kan sikkert findes flere steder i området. Arten lever udelukkende på glansbladet pil i moseområder.

Alm. løvtæge (*Elasmotherus interstinctus*).

Tandet birketæge (*Elasmucha fieberi*). (N).

Alm. birketæge (*Elasmucha grisea*).

Slank enebærtæge (*Cyphostethus tristriatus*)

Skræppetæge (*Coreus marginatus*).

Rynket randtæge (*Arenocoris falleni*). (N).

Glat randtæge (*Ceraleptus lividus*).

Langtornet randtæge (*Coriomeris denticulatus*). Sjælden (R). I de senere år fundet under harekløver ved Knudhule og syd for Ry. Den er i Danmark kun kendt fra Bornholm, Møn og nogle enkelte østjyske lokaliteter, men arten synes under spredning i Østjylland i nyere tid. Lever på tør, åben bund. (se tegning på forsiden).

Fintornet randtæge (*Coriomerus scabricornis*). Sjælden (R). Den er fundet ved Svejlbæk af Jensen-Haarup og ved Ry Sanatorium af Leth, men der er ingen nyere fund i området. Arten som i Danmark kun er kendt fra Jylland, synes i nogen tilbagegang hos os. Den lever på ærteblomster på tør, åben bund.

Hvepsetæge (*Alydus calcaratus*).

Rød kanttæge (*Corizas hyosoyami*).

Mosekanttæge (*Rhopalus maculatus*). Hensynskrævende (X). Den er kendt fra flere moser og fugtige enge i området, men i tilbagegang pga. dræning, næringsstofftilførsel og tilgroning. Arten lever på kragefod i lysåbne mose- og engpartier.

Alm. kanttæge (*Rhopalus parumpunctatus*).

Skovkanttæge (*Rhopalus subrufus*). (N).

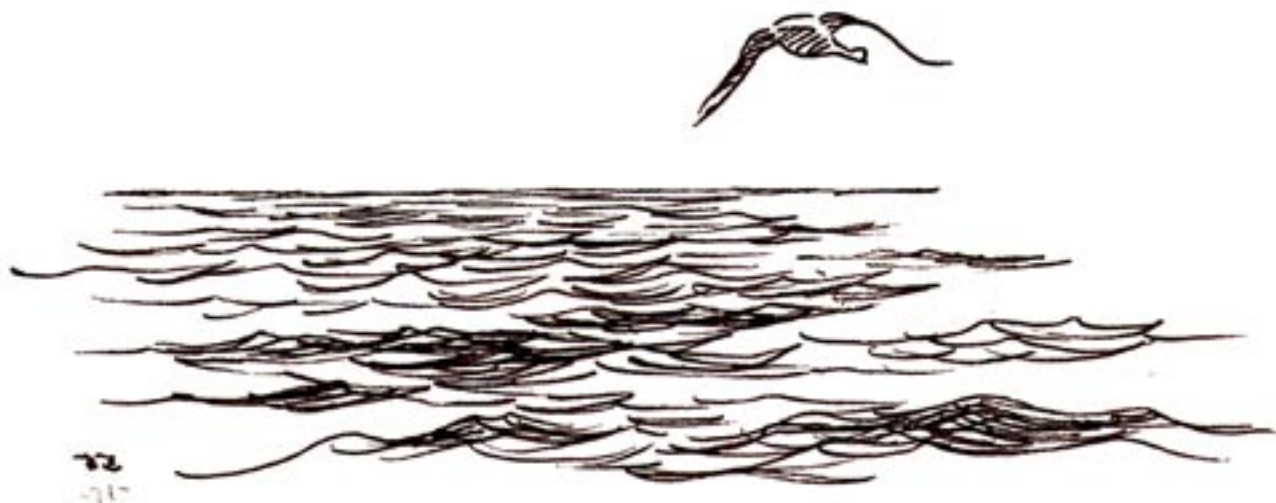
Bleg kanttæge (*Rhopalus tigrinus*). (N).

Lille stråtæge (*Myrmus miriformis*).

Lang stråtæge (*Chorosoma schillingi*).

Litteratur

Tolsgaard, S., 2001: Status over danske bredtæger, randtæger og ildtæger. - Entomologiske Meddelelser 69: 3-46. [Også udgivet som særtryk, der kan rekvireres hos forfatteren, c/o Nat. Mus. Århus].

En ny rovbille i Skærbro Kær

Viggo Mahler

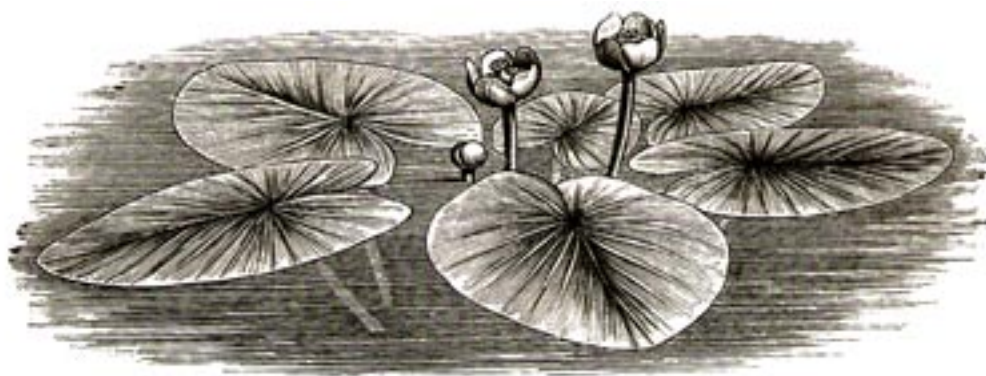
Der er i Danmark registreret ca. 3.730 arter af biller, men området er ikke specielt godt undersøgt for biller, og der er ikke sammenstillet en total artsliste. Her skal kun nævnes et af de mest interessante billefund for området.

Rovbiller, *Schistoglossa pseudogemina* blev i april 1998 fundet i Skærbro Kær. Arten er i øvrigt kun kendt fra enkelte steder i Nordtyskland og Bayern, så fundet var noget overraskende. Findestedet er et ekstremrig-kær øst for vejen og lige syd for Skærså. Her står mange store tuer af Top-Star (*Carex paniculata*), der benyttes som overvintringssted for mange af de insekter, der i sommer-

halvåret lever på fugtig bund i området, men som tvinges væk af vinteroversvømmelserne. Der blev fundet 4 eksemplarer af arten ved sigtning af visne plantedele i tuerne. Senere er der yderligere fundet et eksemplar.

Schistoglossa pseudogemina kan være svær at kende for uøvede. Den er 2,5 mm lang og minder overfladisk om temmelig mange af de næsten 1.000 arter af rovbiller, der er kendt fra Danmark. Arten er beskrevet i Hansen & al. (1999).

Reference: Hansen, M., J. Pedersen & G. Pritzl, 1999. Fund af biller i Danmark, 1998. - Entomologiske Meddelelser 67: 71-102.

Trehornet skarnbasse (*Typhaeus typhaeus*)

Jørgen Terp Laursen

I de senere år er der fundet flere usædvanlige edderkoppearter i Midtjylland. Til listen over sjældne dyr må også tilføjes den Trehornede Skarnbasse, der findes i Salten Langsø området. På den danske rødliste er arten karakteriseret som "sårbar".

Tolsgaard (2000) har indgående beskrevet artens status i landet samt forhold omkring ynglebiologi, fænologi og fjender. Tolsgaard har imidlertid ikke medtaget et fund fra 1983 fra Salten Langsø.

Den Trehornede Skarnbasse har mange ligheder med Almindelig Skarnbasse (*Geotrupes stercorarius*). Fra denne kendes hannen på de tre frygtindgydende "horn". Hunnen har derimod kun to små "horn". I Norden forekommer arten kun i Danmark og Skåne, hvor den nu muligvis er uddød. Som levested foretrækker den Trehornede Skarnbasse ret åbne områder, med tør sandbund og hvor sandet når ned i ret stor dybde. Arten synes også at have forkærlighed for hedeområder.

Adfærd

Den Trehornede Skarnbasse, hvis hovedføde er frisk gødning, har en fascinerende og meget højt udviklet yngelpleje. Forskelle i kønnenes udseende skyldes deres forskellige rolle omkring yngelplejen. Om foråret graver hannen og hunnen en skakt, der kan være op til en meter dyb.

Hunnen tager derefter ophold i bunden af skakten. Hanner sørger nu for, blandet andet ved hjælp af sine "horn", at bringe føde i form af gødning til hunnen. I bunden af skakten laver hunnen ynglekamre i korte sidegange, som hun selv udgraver. Der skal anlægges adskillige sidegange for hunnen lægger kun ét æg i hvert kammer. Larverne fodres også med gødning.

Forekomst

De fleste fund i Danmark er gjort i april, maj og juni. Arten er registreret i 23 20 x 20 km UTM-kvadrater i Danmark, men kun meldt fra 5 felter siden 1975. Den Trehornede Skarnbasse menes i følge Tolsgaard at have sin vigtigste bestand i land i det sydvestlige Jylland.

Der foreligger en del ældre fund fra Midtjylland således: Rye omkring 1850, Gjessø 1896, Silkeborg 1899, Virklund 1903, Rye 1906, Svejlbæk 1929 og Gl. Rye 1962.

Fra Salten Langsø området er der gjort tre nyere iagttagelser af arten, der alle er fra nordsiden af søen mellem Gl. Rye og Salten.

1. Den 7. maj 1983 blev en han set i den nordøstlige del af Salten Langsø.
2. Den 25. marts 1999 blev en hun fanget i Ry Sønderskov mellem Gl. Rye og Salten.
3. Den 17. april 1999 blev en han fundet død på en skovvej syd for Gl. Rye.

1983-fundet

Dette fund er beskrevet af Laursen (1983). Om iagttagelsen står: "På en ekskursion til Salten Langsø d. 7. maj 1983 iagttog undertegnede m.fl. en han af Trehornet Skarnbasse. Dyret sås på en skovsti nær savværket på nordsiden af søen ca. 100 meter fra bredden. Biotopen var iøvrigt sandet hedeterræn med spredte Ene og unge egetræer; flere steder lå væltede, mørnede træstammer. Nær observationsstedet var der en indhegning, formentligt til får".

Viggo Mahler har i de senere år i samme område i følge Tolsgaard iagttaget sandudgravninger, som sandsynligvis er fra Trehornet Skarnbasse. Arten er muligvis derfor mere almindelig end nærværende fund antyder.

Status og fremtid

Med de nyeste fund har den Trehornede Skarnbasse formentligt holdt stand i Salten Langsø området i mindst 150 år. Dette område må i dag regnes for at være et af de vigtigste og måske det vigtigste for arten i landet.

På baggrund af især antal fund sammenholdt med den stigende interesse for vore insekter antages arten at være i tilbagegang i Danmark

og det er der flere grunde til. Den Trehornede Skarnbasse har en lang række fjender. Foruden ugler og rovfugle er det blandt andet Grævling, Ræv og muligvis Rød Skovmyre. Den Trehornede Skarnbasse synes at foretrække gødning fra får og Rådyr. De færre fårehold vi har fået gennem de sidste 100 år antages at have forringet artens fødemuligheder. Det opvejes dog muligvis til dels af den stigende bestand af Rådyr.

Artens levesteder ved Salten Langsø udvikler sig formentligt i en negativ retning, fordi de trues af tilgroning. Den største potentielle trussel er formentligt opdyrkning og tilgroning, eksempelvis at hedeområder. Skal vi sikre den Trehornede Skarnbasse en fremtid her i landet er det vigtig at bevare og pleje lysåbne arealer herunder undgå tilplantning af skovlysninger.

Litteratur

Laursen T., J. 1983: Trehornet Skarnbasse. - Gejrfuglen 19. årg. nr. 2 1983.

Tolsgaard, S. 2000: Danske fund af den trehornede skarnbasse (*Typhaeus typhaeus* (L. 1758)) (Coleoptera: Geotrupidae). Florag Fauna 106 (1): 23-28. Aarhus 2000.

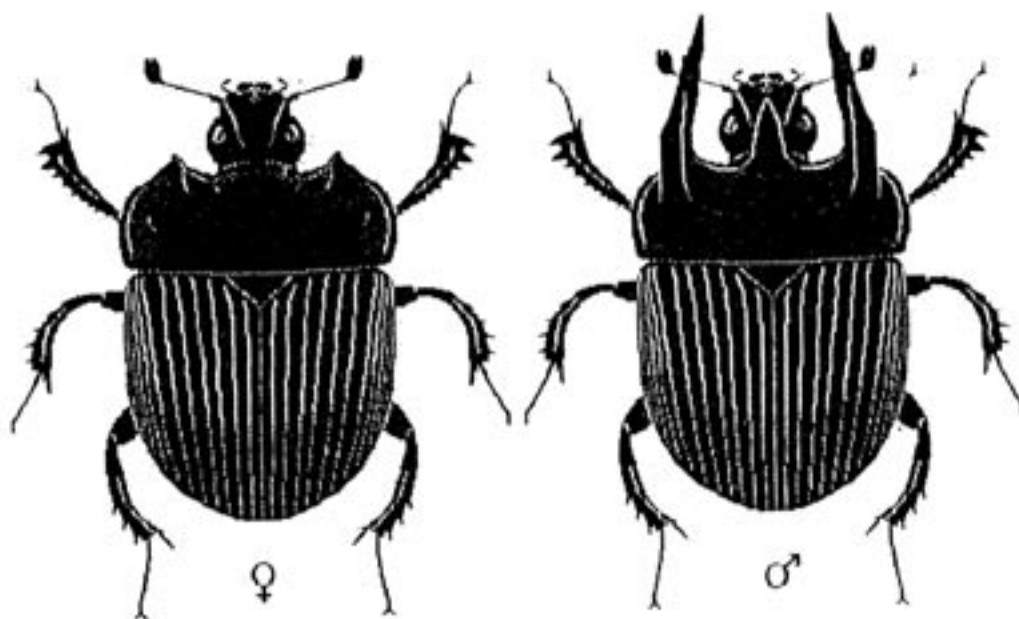

Fig. 1. Hun og Han af Trehornet Skarnbasse (efter Tolsgaard 2000).

Storsommerfugle ved Gl. Rye og Salten Langsø

Erik Strandbæk

Om indsamlinger gennem 30 år på egnen ved Gl. Rye og i Salten Langsø skovdistrikterne. Da jeg i 1991 har samlet storsommerfugle på ovenfor nævnte biotoper regelmæssigt i 30 år, har jeg lyst til at bringe en oversigt over de arter, som jeg har fundet i dette område i Jylland.

Gennem hyppige indsamlinger i så lang en periode har jeg haft mulighed for at følge arternes svingende hyppighed og forekomst på biotoperne. Og som det vil ses af den efterfølgende nærmere beskrivelse af nogle af arterne i artslisten er et stort flertal af arterne i dag blevet betydeligt sjældnere, end de var i periodens begyndelse. - Ja, nogle er tilsyneladende helt forsvundne.

På landsplan har man jo for dagsommerfuglenes vedkommende været opmærksom på sådanne forhold i lang tid, men mine konstateringer på Ry-egnen synes at vise, at det er lige så galt for mange af natsommerfuglene, som jo naturligvis er lige så afhængige af, at deres levesteder bevares.

Mange arter tilbage på én gang

Det er vel en kendt sag, at mange sommerfuglearter fluktuerer kraftigt - ja, periodevis tilsyneladende kan være helt forsvundne i et område. Dette har vel flere årsager, som det ikke altid vil være muligt for os at få klarhed over. Det må vi blot konstatere - vi

er bekendte med dette forhold og ved, at sådan plejer det at være.

Hvad der ikke tidligere er sket er, at et så stort antal arter på en gang er gået stærkt tilbage, som tilfældet er i disse år. Vi er opmærksomme på, at der foregår en omsigribende naturforarmning i mange områder af Danmark, og vi taler meget herom uden dog at kunne forhindre dette forhold.

Tværtimod har den såkaldte "naturpleje" grundet manglende indsigt fra de involveredes side virket modsat hensigten og ihvertfald ikke hjulpet nogen sommerfuglebestand. Jeg er bange for, at der i de fleste tilfælde er tale om landskabspleje i stedet for naturpleje. Man fokuserer mere på en smuk udsigt, end hvad faunaen de pågældende steder har behov for. Det er vel, når alt kommer til alt, også det, de fleste danskere ser på.

Modsat disse triste kendsgerninger, er det forhold, at enkelte arter årevis stadig kan have masseforekomst lokalt eller i store områder. Så er der ofte tale om polyfage arter, som kan leve på næsten alle biotoper. De arter, som er afhængige af en eller kun enkelte plantearter, er naturligvis langt mere sårbare over for, hvad vi gør ved vores natur i dagens Danmark.

Indsamlingsområdet

De områder, jeg hovedsageligt har samlet i, er Galgebakkerne ved G1. Rye, som er et område med lyngbakker og tørre græssletter. Mod nord og øst findes skov og mod syd forskellig bevoksning i stærkt kuperet terræn. Mod vest ligger G1. Rye by. Dominerende træarter er eg, birk, bøg, fyr, asp og tørst. På åbne steder i skoven og i lyngbakkerne findes rigeligt med blåbær.

Endvidere har jeg samlet meget i de store skovområder nord og syd for Salten Langsø. På nordsiden af søen ligger Rye Sønderkov med Højkol og på sydsiden skov- og hededområder i Addithus skovdistrikt. Her møder man overalt en pragtfuld natur med heder, hedemoser og lyngskrånninger med enebær imellem de store skovområder, som består af blandet skov.

I de første år samlede jeg i disse områder så ofte som muligt - vel tre til fire gange om måneden gennem hele sommeren, naturligvis afhængig af vejrforholdene. I de senere år har jeg ikke været der slet så ofte, men dog regelmæssigt hver sommer.

På samleturene er der benyttet alle indsamlingsmetoder. Mange arter er klækkede fra larver, sukkerlokning er anvendt i udstrakt grad, og lyslokning er næsten blevet praktiseret, hver gang jeg har været i områderne om natten. Fældefangst er ikke anvendt.

Noter om udvalgte arter

I artslisten er fremhævet en række arter med understregning, der her skal knyttes yderligere kommentarer til.

Phalacropterix graslinella Bsd.: Arten er lokalt almindelig på egnede steder, men kun periodevis. Den kan let blive truet af fåregræsning ("naturpleje").

Sesia melanocephala Dalm.: I 80'erne fandt jeg en del andet-års-larver og pupper i områdets bævreaspelunde. Det kan bemærkes, at en del aspe er blevet ryddet, og at jeg kraftigt har yttret mig om det uheldige herved. Skov-

fogeden er nu indstillet på at skåne dette træ, som forstvæsenet jo ellers ikke ynder.

Erynnis tages L.: Arten var tidligere ret almindelig, men lokal. Den synes nu helt forsvundet.

Pyrgus malvae L.: Også malvae var tidligere ret hyppig, men er nu sparsom. Jeg så to stk. i 1990.

Nymphalis antiopa L.: Årevis ses enkelte eksemplarer. I 1978 var der en del i skovene ved Addithus og Højkol. Arten er nok hjemmehørende i kortere perioder. Den er også set i forårs månederne.

Fig. 1. Denne Hvid Tigerspinder (*Spilosoma lubricipeda*) blev fotograferet 19. juni 1995 neden for spejderhytten i G1. Rye nær Galgebakken. Billedet blev taget om formiddagen, hvor den nyklækkede spinder var kravlet op på et græsstrå. Foto: Tom Nygaard Kristensen.

Coenonympha tullia Müll.: Først i 60'erne fløj tullia flere steder. Navnlig ved Kloster Mølle var der en del at se. Nu er den vist borte - jeg ser den ikke mere.

Cyaniris semiargus Rott.: Først i den omhandlede periode var arten ganske almindelig forekommende mange steder i området. Nu synes den at være helt uddød.

Tetheella fluctuosa Hb.: Arten var i 60'erne almindelig flere steder i områder med birk, men nu er den blevet sjælden.

Rheumaptera hastata L.: Kun ét fund i hele perioden. Galgebakkerne ved G1. Rye 14. v 1972.

Eupithecia haworthiata Dbld.: Klækket i stort tal fra larver fundet ved G1. Rye 1970.

Carsia sororiata Hb.: Jeg har ikke kunne finde arten i områdets moser. Fra hele perioden kun to stk. på lys ved Galgebakkerne.

Acasis viretata Hb.: Arten forekommer konstant, men ret fåtalligt på Galgebakkerne, hvor larven lever på tørstetræ. Der er i de senere år sket en ret kraftig udtynding i skoven- , ”naturpleje” - hvilket ikke har været godt for arten.

Selenia lunularia Hb.: I 1964 til 1967 tog jeg arten regelmæssigt på Galgebakkerne. Nu ser jeg den ikke mere i området. Også her har ”naturpleje” haft sin virkning.

Gnophos obscurata D.&S.: Kun én gang har jeg fundet denne art på Ryegnen. Addithus, 1 stk. i 1988.

Dicallomer fascelina L.: Fra at have været ret almindelig som larve på gyvel er arten nu ikke mere til at se i områderne. Den kommer heller ikke mere til lys.

Parasemia plantaginis L.: Arten ses kun nu og da. Jeg har aldrig set den i antal.

Hypenodes humidalis Dbld.: Ikke set i området før 1988, hvor jeg fandt arten i meget stort antal i en skovmose i Addithus skovdistrikt. Den har været talrig her siden.

Catocala fraxini L.: Arten har i perioder været ret almindelig flere steder i områderne. Den synes at svinge meget. Særlig i årene 1975-79 var der mange på sukkerlokningen.

Syngrapha interrogationis Hb.: arten er årevis taget som trækdyr. Den 19.-20. august 1965 kom der således 21 stk. til lys på Galgebakkerne

Acronicta euphorbiae D.&S.: Kun enkelte stk. i 60'erne. Nu ser jeg den ikke mere.

Trachea atriplicis L.: Arten var først i perioden ganske almindelig i områderne. Nu synes den at være forsvundet. Det synes den også at være andre steder i Jylland.

Apamea illyria Fr.: Nyindvandret art på egnen. Den har siden 1984 været ret hyppig flere steder i områderne. På Galgebakkerne er den i flyvetiden næsten sikker på lys.

Aporophila lutulenta D.&S.: Arten var først i perioden ret almindelig på lys i lyngegnene. Nu ses den ikke meget mere, men hederne bliver jo efterhånden også græsmarker.

Anarta cordigera Thnbg.: Fastboende og ikke sjælden på Galgebakkerne. Her synes naturpleje (fåregræsning) mærkeligt nok ikke at have skadet arten.

Polia bombycina Hufn.: Arten forekom i periodens første del tilsyneladende ikke i områderne. Først i 80'erne begyndte den at vise sig og er nu ganske almindelig. Dette i lighed med mange andre steder i Jylland.

Polia tincta Brahm: Med denne søsterart er det gået ganske modsat. Den var indtil midten af 70'erne ikke særlig sjælden flere steder, men nu er den helt væk.

Papestra biren Goeze: Også denne art er efter at have været ret almindelig blevet sjælden på egnen. Den har det vist med at svinge en del i hyppighed.

Paradiarsia glareosa Esp.: En art som i hele perioden har været almindelig. I 1991 tog jeg et afvigende eksemplar på Galgebakkerne.

Diarsia dahlii Hb.: I årene 1964-65 og 66 havde dahlii masseforekomst på Galgebakkerne ved G1. Rye. Den kom til lamperne i store mængder, og alt hvad der i skumringen fløj på lyngblomsterne var *dahlii*. Her i 90'erne er den meget sjælden.

Xestia castanea Esp.: Også denne art var ret almindelig i periodens begyndelse. Nu er den absolut blevet sjælden.

Heliothis virescens Hufn.: Arten fløj på flere tørre områder på egnen. Det var i 60'erne. Nu er alle disse steder granplantager. Der er stadig tørre ubevoksede områder, men her synes arten ikke at være.

Pålideligt grundlag

Ovenstående notater giver kun et vejledende billede af arternes forekomst og trivsel på Ry-egnen. Man kan jo kun meddele, hvad man har konstateret i det åremål, man har foretaget indsamlinger. Der er vel således intet til hinder for, at en given art, som jeg kun sjældent eller slet ikke har set, forekommer i et område, som jeg kender dårligt eller slet ikke har været i.

Kommer man ud at samle en dag/nat, hvor en given art har haft masseklækning, får man let det indtryk, at arten er ret almindelig på stedet. Man ser en del flyve, eller der kommer måske mange til lys eller lokning. Er man tilfældigvis kommet nogle dage før

eller senere, stiller sagen sig måske helt anderledes. Så ser man kun ganske få eller slet ingen og vil derfor ikke kalde arten almindelig.

Imidlertid giver gentagne indsamlinger om dagen og natten over en lang periode (30 år) dog nok en vis sandsynlighed for, at de fleste noter er rimeligt pålidelige.

Færre sommerfugle nu

Vi taler jo meget om den fremadskridende naturforarmning i vor tid, og jeg kan da også sige, at der i Ryområdet gennem de 30 år, jeg har færdedes her, er sket megen skade på den vilde natur. Der er tale om afvanding, tilplantning, opdyrkning, bebyggelse og sågar "naturpleje".

At disse forhold for en meget stor del er årsagen til sommerfuglenes dårlige trivsel og tilbagegang er hævet over al tvivl. Når vi lyslokkede i 60'erne ved G1. Rye, havde vi dyr på lagenerne i hundredvis på en god aften. Lyser vi nu under lignende forhold, kommer der langt under det halve. Hvorfor?

Fordi deres levesteder er halverede eller helt forsvundne.

Sammenligner man disse forhold med, hvad der kommer af sommerfugle på Jyllands vestkyst i klitområderne og på klithederne, hvor jeg samler meget, bliver sagen åbenbar. Her i disse områder, hvor der faktisk ingen indgreb er foretaget i naturen, myldrer det med sommerfugle. Her er situationen uændret siden 60'erne. Sommerhuse i områderne ligger på naturgrunde, og vi må faktisk være forsvaret taknemmelig for deres store udyrkede områder. - Bomber og granater ødelægger ikke så meget natur som plove og gravemaskiner.

Artsliste over storsommerfugle indsamlet og observeret på egnen ved Gl. Rye og ved Salten Langsø i perioden 1961 til 1991. Arter fremhævet med fede typer er nærmere omtalt i artiklen.

HEPIALIDAE

H. humuli
H. sylvina
H. hecta
H. fusconebulosa

PSYCHIDAE

T. tubulosa
A. atra
P. graslinella

COSSIDAE

Z. pyrina
C. cossus

LIMACODIDAE

A. limacodes

SESIIDAE

S. melanocephala
S. apiformis
S. scoliaeformis
S. spheciiformis
S. culiciformis
S. formicaeformis

ZYGAENIDAE

A. statices
Z. viciae
Z. filipendulae
Z. trifolii
Z. Ionicerae

HESPERIIDAE

E. tages
P. malvae
T. lineola

T. sylvestris
H. comma
O. venata

PIERIDAE

A. crataegi
P. brassicae
P. rapae
P. napi
A. cardamines
G. rhamni

NYMPHALIDAE

N. antiopa
I. io
V. atalanta
C. cardui
A. urticae
M. aglaja
F. niobe
I. lathonia
B. aquilonaris
C. selene
C. euphrosyne
M. cinxia
M. athalia
H. semele
M. jurtina
A. hyperantus
C. tullia
C. pamphilus
P. aegeria

LYCAENIDAE

Q. quercus
C. rubi
L. phlaeas
L. virgaureae
L. hippothoe
C. minimus
C. argiolus
P. argus
P. idas
V. optilete
A. agestis
C. semiargus

P. amanda
P. icarus

DREPANIDAE

F. lacertinaria
D. cultraria
D. falcataria
D. curvatula
C. glaucata
T. batis
H. pyrotoides
T. or
T. fluctuosa
O. duplaris
A. flavicornis
P. ridens

GEOMETRIDAE

A. parthenias
A. notha
P. pruinata
G. papilionaria
C. viridata
J. lactearia
J. putata
C. albipunctata
C. punctaria
C. linearia
T. griseata
S. ternata
S. rubiginata
S. floslactata
S. ornata
I. muricata
I. biselata
I. aversata
I. straminata
R. vibicaria
L. rotaria
S. chenopodiata
S. mucronata
S. luridata
L. clavaria
O. vittata
X. designata
X. spadicearia

X. ferrugata
X. montanata
X. fluctuata
C. cuculata
E. tristata
E. alternata
E. rivata
E. tristata
C. bilineata
A. badiata
A. derivata
P. comitata
L. suffumata
C. ocellata
E. prunata
E. testata
E. populata
E. silaceata
C. citrata
C. truncata
C. fulvata
T. firmata
T. variata
T. obeliscata
T. cognata
T. juniperata
E. corylata
C. pectinataria
H. furcata
H. impluviata
H. ruberata
R. hastata
R. cervinalis
R. undulata
E. biangulata
E. dilutata
E. autumnata
P. affinitata
P. alchemillata
P. blandiata
P. albulata
P. didymata
P. paralellolineata
E. tenuiata
E. haworthiata
E. plumbeolata

E. abietaria
E. analoga
E. linariata
E. exigua
E. venosata
E. centaureata
E. intricata
E. satyrata
E. absinthiata
E. vulgata
E. subfuscata
E. icterata
E. succentaureata
E. subumbrata
E. indigata
E. nanata
E. innotata
E. abbreviata
E. dodoneata
E. pusillata
E. tantillaria
E. lanceata
G. rufifasciata
C. chloerata
C. rectangulata
C. debiliata
C. legatella
C. rufata
C. sororiata
A. efformata
O. atrata
E. nebulata
A. albulata
H. flammeolaria
L. halterata
T. carpinata
P. sexalata
A. viretata
A. grossulariata
C. sylvata
L. marginata
L. adustata
S. notata
S. alternaria
S. signaria
S. liturata

I. wauaria
I. brunneata
C. advenaria
P. chlorosata
P. dolabraria
P. hippocastanaria
O. luteolata
P. macularia
E. quercinaria
E. alniaria
E. fuscantaria
E. erosaria
S. dentaria
S. lunularia
S. tetralunaria
A. syringaria
O. bidentata
C. elinguaris
O. sambucaria
C. pennaria
A. pilosaria
B. strataria
B. betularia
P. secundaria
C. cinctaria
A. repandata
C. lichenaria
A. punctulata
E. atomaria
B. piniaria
C. pusaria
C. exanthemata
L. bimaculata
L. temerata
C. margaritata
H. fasciaria
G. obscurata
S. lineata
P. strigillaria

LASIOCAMPIDAE

P. populi
M. castrensis
L. trifolii
L. quercus
M. rubi

D. Pini
E. potatoria

SATURNIDAE

A. tau
S. pavonia

SPHINGIDAE

S. ligustri
H. pinastri
S. ocellata
L. populi
H. tityus
H. fuciformis
H. gallii
D. elpenor
D. porcellus

NOTODONTIDAE

P. bucephala
C. vinula
F. furcula
F. bifida
S. fagi
P. anceps
N. dromedarius
D. dodonea
D. ruficornis
P. tremula
P. gnoma
P. palpina
P. capucina
E. zigzag
O. carmelita
C. curtula
C. pigra

LYMANTRIIDAE

O. antiqua
C. pudibunda
D. fascelina
L. salicis
L. monacha

ARCTIIDAE

T. senex

M. miniata
A. rubricollis
C. mesomella
E. lutarella
E. complana
E. deplana
E. lurideola
P. plantaginis

A. caja
D. sannio
S. lubricipeda
S. lutea
S. urticae
D. mendica
P. fuliginosa
T. jacobaeae

HERMINIIDAE

P. strigilata
H. tarsipennalis
H. grisealis
T. emortualis

NOCTUIDAE

R. sericealis
H. humidalis
H. crassalis
H. proboscidalis
S. libatrix
C. fraxini
C. nupta
C. mi
E. glyphica
L. flexula
E. minutata
P. pygarga
D. uncula
N. cuculatella
N. confusalis
E. chlorana
B. prasinana
P. fagana
N. revayana
D. chrysatis
P. moneta
P. festucae

P. putnami
A. gamma
A. pulchrina
A. jota
S. interrogationis
A. triplasia
P. coenobita
C. coryli
A. megacephala
A. aceris
A. leporina
A. psi
A. auricoma
A. euphorbiae
C. lingustri
A. pyramidea
A. tragopogonis
D. scabriuscula
R. ferruginea
T. matura
T. atriplicis
E. lucipara
P. meticulosa
I. subtusa
E. paleacea
P. suspecta
P. ypsilon
C. trapezina
H. rectelinea
A. monoglypha
A. lithoxylea
A. crenata
A. lateritea
A. furva
A. remissa
A. illyria
A. anceps
A. sordens
A. scolopacina
A. ophiogramma
O. strigilis
O. versicolor (g.p.)
O. letruncula
O. fasciuncula
M. literosa
M. secalis

M. secalella (g.p.)
P. minima
P. pygmina
E. ochroleuca
L. testacea
A. lucens (g.p.)
A. fucosa
A. crinanensis
A. ocula
H. micacea
G. flavago
C. tridens
C. haworthii
C. leucostigma
N. typhae
R. lutosa
C. trigrammica
H. octogenaria
H. blanda
C. morpheus
C. clavipalpis
C. chamomillae
C. umbratica
B. viminalis
A. lutulenta
L. solidaginis
X. exoleta
X. areola
A. oxyacanthae
D. aprilina
D. eremita
B. satura
M. adusta
P. gemmea
A. chi
E. transversa
C. vaccinii
A. circellaris
A. lita
A. mecilenta
A. helvola
A. litura
A. lychnidis
X. aurago
X. togata
X. icteritia

X. gilvago
A. myrtilli
A. cordigera
D. trifolii
H. nana
P. bombycina
P. tincta
P. nebulosa
S. albicolon
H. reticulata
M. brassicae
M. persicariae
M. pisi
L. contiguae
L. thalassina
L. suasa
L. oleracea
P. biren
H. bicolorata
H. rivularis
H. perplexa
H. compta
H. confusa
H. bicuris
C. graminis
T. cespitis
T. decimalis
P. flammea
O. cruda
O. populeti
O. cerasi
O. incerta
O. gothica
M. conigera
M. ferrago
M. pudorina
M. imoura
M. pallens
M. comma
E. tritici
E. nigricans
E. corsoria
A. cinerea
A. vestigialis
A. segetum
A. clavis

A. exclamationis
A. ipsilon
A. polyodon
A. putris
O. plecta
A. praecox
R. simulans
N. pronuba
N. orbona
N. comes
N. fimbriata
N. janthe
G. augur
E. subrosea
P. glareosa
L. porphyrea
P. saucia
D. mendica
D. dahlli
D. brunnea
D. rubi
X. c-nigrum
X. triangulum
X. baja
X. rhomboidea
X. castanea
X. sexstrigata
X. xanthographa
N. typica
E. occulta
A. prasina
P. umbra
H. viriplaca

(g.p. = genital præparat)

Mossø-Saltendalen og dens plante- og dyreliv - Status og beskyttelse

Lars Skipper

Indledning

En stor del af Danmarks dyr og planter er beskyttet direkte gennem bl.a. artsfredninger og indirekte via beskyttelse af deres leve-steder. Grundlaget for beskyttelsen er især opnået vha. naturbeskyttelsesloven, jagt- og vildtforvaltningsloven samt en håndfuld andre love og bekendtgørelser.

Beskyttede områder inkluderer bl.a. fredede områder, Natura 2000 områder (se nedenfor), naturtyper beskyttet efter naturbeskyttelseslovens §3 (enge, heder overdrev m.v.) og områder der er dækket ind af naturbeskyttelseslovens regler om beskyttelses- og bygge-linier.

I denne artikel bringes en oversigt over nogle af de vigtigste beskyttede områder i Mossø-Saltendalen, samt lister over fredede arter og vigtige arter i Natura 2000 områderne.

For kort over områderne henvises til oversigten over litteratur og links.

Udvælgelsen af beskyttede områder, og arter, der kræver beskyttelse, sker bl.a. på grundlag af nationale rødlistes, der angiver status for en række sjældne og udryddelsestruede dyr og planter m.fl.

Tabel 5 og 6 giver en oversigt over de arter, der er kendt i Mossø-Saltendalen og som optræder på Rødliste 1997 og Gulliste 1997.

Tabellerne bygger på oplysninger bragt i dette og forrige temanummer (Gejrfuglen 2000:4) om Mossø-Saltendalen og er ikke nødvendigvis komplette.

Fredning

Ca. 4% af det danske landareal er fredet (foruden en omtrent ligeså stor del af søteritoriet). Det svarer til ca. 1.800 km².

I Mossø-Saltendalen er et sammenhængende område på 3.757 ha fredet, bestående af flere fredninger gennemført i perioden 1971-1984. Dette område omfatter bl.a. Mossø, Gudenådalen mellem Voervadsbro og Vissingkloster, Rye Hede, arealer nord for Salten Langsø samt Pinddal.

Ydermere er Galgebakken øst for Gl. Rye fredet i 1971 - et område på 23 ha. med lyngklædte bakker. (Se fig.)

De fleste danske pattedyr og fugle er totalfredede ifølge Jagt- og Vildtforvaltningsloven. Kun visse arter må jages og kun inden for den fastsatte jagttid. Undtaget herfra er dog skadevoldende vildt (f.eks. Råge, Husmår, flere musearter etc.).

Herudover er samtlige danske padder og krybdyr, 13 arter af hvirvelløse dyr plus ca. 65 plantearter (heriblandt alle Danmarks orkidéarter) fredede ifølge "Bekendtgørelse

om fredning af krybdyr, padder, hvirvelløse dyr, planter m.m.”.

Hvilke fredede arter (dog ikke pattedyr og fugle) der er kendt fra Mossø-Saltendalen fremgår af Tabel 1.

Internationale aftaler

En lang række danske arter er beskyttet via internationale aftaler, der forpligter de enkelte lande til at beskytte disse arter samt deres levesteder.

Bern-konventionen har til formål at beskytte Europas vilde dyr og planter samt deres levesteder og forpligter medlemslandene til at tage hensyn til de særligt truede og sårbare arter og deres levesteder. Bern-konventionen har bl.a. ført til fredning af danske padder og krybdyr samt en række hvirvelløse dyr og plantearter.

Bonn-konventionen har til formål at beskytte vilde dyr, som vandrer over landegrænser. Stærkt truede arter skal beskyttes ved fredning eller ved fredning af deres levesteder. Andre arter skal beskyttes via forvaltningss aftaler.

CITES (Washington-konventionen) har til formål at forhindre udryddelse af truede dyre- og plantearter ved hjælp af ind- og udførselsforbud.

EU Wildlife Trade Regulation er en europæisk version af CITES

Biodiversitets-Konventionens formål er bevarelse af biodiversitet, bæredygtig udnyttelse af biologiske ressourcer samt fælles adgang til genetiske ressourcer.

Habitatdirektivet giver medlemslandene (EU) en forpligtelse til at beskytte vilde dyr (på nær fugle) og planter og deres levesteder.

Fuglebeskyttelsesdirektivet giver medlemslandene (EU) en forpligtelse til at beskytte vilde fugle samt deres levesteder, især særligt truede og sårbare fuglearter.

Ramsar-Konventionen har til formål at beskytte vådområder af international betydning, navnlig som levested for vandfugle.

Natura 2000

Natura 2000 er et net af områder, der har til formål at beskytte og bevare naturen i Europa og dækker over tre typer af naturbeskyttelsesområder, der ofte overlapper hinanden :

Habitatområder : 194 i Danmark -1 i Mossø-Saltendalen

Fuglebeskyttelsesområder : 111 i Danmark - 2 i Mossø-Saltendalen

Ramsarområder : 27 i Danmark - ingen i Mossø-Saltendalen

Habitatområder

Danmark har udpeget 194 habitatområder med det formål at bevare naturtyper og arter, der er sjældne eller udryddelsestruede indenfor EU. Områderne er ikke endeligt udpeget - noget der vil ske i samarbejde imellem EU-landene.

Mossø-Saltendalen er repræsenteret ved et enkelt habitatområde - Nr. 48 : Salten Å, Salten Langsø, Mossø og søer syd for Salten Langsø og dele af Gudenå. Området dækker et areal på 4.470 hektar.

61 naturtyper der er omfattet af Habitatdirektivet menes at forekomme i Danmark. 13 af disse er særligt prioriterede. En prioriteret naturtype er en naturtype, der er ved at forsvinde eller trues af udryddelse indenfor EU og for hvilken EU har et særligt ansvar. Habitatområde 48 omfatter 2 prioriterede naturtyper samt 7 ikke prioriterede naturtyper, se Tabel 2. Nogle af ty- pebeskrivelserne kan synes temmelig bizarre, da de er formuleret ud fra en europæisk (EU'sk) synsvinkel.

Knap 100 danske plante- og dyrearter optræder på habitatdirektivets bilag, hhv. : Bilag II : Arter for hvilke bevaring kræver udpegning af særlige bevaringsområder

Bilag IV : Arter, der kræver streng beskyttelse

Bilag V : Arter for hvilke indsamling og udnyttelse kan føre til forvaltnings- foranstaltninger.

Af disse er to prioriterede : Snæbel og Eremit (hhv. en fiskeart og en billeart), men de kendes ikke fra området.

Tabel 3 giver en oversigt over arter, der optræder på habitatdirektivets Bilag II og IV, og som er registreret i Mossø-Saltendalen.

Fuglebeskyttelsesområder

To af Danmarks 111 fuglebeskyttelsesområder er beliggende i Mossø-Saltendalen (Nr. 33: Salten Langsø og Nr. 35: Mossø)

Fuglebeskyttelsesområde Nr. 33: Salten Langsø, har især betydning pga. mindre ynglebestande af Hvepsevåge, Sortspætte, Isfugl og Hedelærke. Desuden er området en god rastelokalitet for Havørn og Fiskeørn. Herudover forekommer rastende Stor Skallesluger.

Fuglebeskyttelsesområde Nr. 35: Mossø, er især værdifuldt pga., at søen er en vigtig rasteplass for rovfugle og at den rummer landets største ynglebestand af Sorthalset Lappedykker. Herudover er Mossø en af landets bedste lokaliteter for Isfugl.

Tabel 4 viser en oversigt over arter, der har vigtige forekomster i Mossø-Saltendalen og som optræder på fugledirektivets bilag I (arter med særlige krav til biotopsbeskyttelse) eller trækfugle, som forekommer i området med mere end 1 % af EU's bestand.

Rødlistede arter

I Tabel 5 og 6 ses en oversigt over arter, der p.t. er kendt i Mossø-Saltendalen og som er optaget på hhv. Rødliste 1997 og Gulliste 1997. Kun dyregrupper behandlet i dette og forrige temanummer om området

(Gejrfuglen 2000:4) er medtaget.

Litteratur

Dahl, K. 1994. Fredede områder i Danmark. Danmarks Naturfredningsforening, Skarv, Høst & Søn.

Gejrfuglen. 2000 (4). Mossø-Saltendalen.

Pihl et al. 2000. Naturtyper og arter omfattet af EF-Habitatdirektivet. Danmarks Miljøundersøgelser. Faglig Rapport fra DMU, nr. 322.

Stoltze, M. & S. Pihl. 1998. Rødliste 1997 over planter og dyr i Danmark. Miljø- og Energiministeriet, Danmarks Miljøundersøgelser og Skov- og Naturstyrelsen.

Stoltze, M. & S. Pihl, 1998. Gulliste 1997 over planter og dyr i Danmark. Miljø- og Energiministeriet, Danmarks Miljøundersøgelser og Skov- og Naturstyrelsen.

Links

Skov- og Naturstyrelsen : www.sns.dk

Her finder du information om og links til : Fredning, internationale aftaler, Rød- og Gulliste 1997 (den nyeste danske status over sjældne og udryddelsestruede dyr og planter m.m.), love og bekendtgørelser vedrørende fredning og naturbeskyttelse m.v.

Natura 2000 : <http://natura2000.sns.dk/>

Information om habitatområder, fuglebeskyttelsesområder og ramsarområder samt detaljerede kort over disse.

GIS-kort : <http://www.gis.aaa.dk> og <http://gis.vejleamt.dk/ArealInfo/Default.htm>

Detaljerede kort og luftfotos over Natura 2000 områder samt §3-beskyttede områder, beskyttelses- og byggelinier m.v. i hhv. Århus og Vejle Amter.

Tabel 1**Fredede arter kendt fra Mossø-Saltendalen**

Kødfarvet Gøgeurt
Plettet Gøgeurt
Maj-Gøgeurt
Skov-Gøgelilje
Hjertebladet Fliglæbe
Ægbladet Fliglæbe
Koralrod

Sump-Hullæbe
Grøn mosaikguldsmed
Bred vandkalv ?
Lys skivevandkalv
Vinbjergsnegl ?
Lille Vandsalamander
Stor Vandsalamander
Løgfrø
Skrubtudse
Strandtudse

Butsnudet Frø
Spidssnudet Frø
Grøn Frø
Skovfirben
Markfirben
Stålorm
Hugorm
Snog
Fugle (se teksten)
Pattedyr (se teksten)

Tabel 2. Beskyttede naturtyper, der optræder i habitatområde 48: Salten Å, Salten Langsø, Mossø og søer syd for Salten Langsø og dele af Gudenå.

Typebeskrivelse	Bemærkninger	Lokalitet
Prioriteret naturtype:		
Kalkholdige moser med <i>Cladium mariscus</i> og planter tilhørende plantesamfundsordenen <i>Caricion davallianae</i>	<i>Cladium mariscus</i> : Hvas Avneknippe <i>Caricion davallianae</i> : Plantesamfund der bl.a. rummer en række ekstremrigkærsarter, hvoraf Sump-Hullæbe er kendt fra området tidligere	Skærbro Kær
Artsrig græsvegetation med <i>Nardus</i> på siliciumholdig jordbund i bjergegne (og områder neden for bjergene i det kontinentale Europa)	<i>Nardus</i> : Katteskæg	Næsset
Ikke prioriteret naturtype :		
Floder med mudrede bredder til dels med bevoksning af <i>Chenopodium rubri</i> og <i>Bidention</i>	<i>Chenopodium rubri</i> : Rød Gåsefod <i>Bidention</i> : Arter af Brøndsel	Skærrå ved Vessø
<i>Juniperus communis</i> vegetation på heder eller kalkrige græsarealer	<i>Juniperus communis</i> Ene	
Europæiske tørre heder		
Naturligt dystrofe søer og vandhuller		
Naturligt eutrofe søer og vandhuller med vegetation af typen <i>Magnopotamion</i> eller <i>Hydrocharition</i>	<i>Magnopotamion</i> Plantesamfund med arter af Vandaks <i>Hydrocharition</i> Plantesamfund med bl.a. Frøbid og Krebsklo samt arter af Andemad	Endnu ikke indrapporteret (Pihl et al. 2000)
Alkaliske lavmoser		
Oligotrofe søer og vandhuller med meget lavt mineralindhold på sandet jordbund (<i>Littorelletalia uniflorae</i>)	<i>Littorelletalia uniflora</i> : Plantesamfund med bl.a. karakterarter fra lobeliesøer, hvoraf bl.a. Strandbo, Tvepibet Lobelie og Sortgrøn Brasenføde er kendt fra området	

Tabel 3**Arter der optræder på habitatdirektivets liste II og IV**

Arter kendt fra Mossø-Saltendalen	Bilag	Arter som habitatområde 48 er udpeget for
Grøn mosaikguldsmed	IV	
Bred vandkalv ?	II + IV	
Lys skivevandkalv	II + IV	+
Kildevældsvindelsnegl ?	II	
Bæklampret	II	+
Stor vandsalamander	II + IV	+
Spidssnudet frø	IV	
Løgfrø	IV	
Strandtudse	IV	
Europæisk sumpskildpadde	IV	
Markfirben	IV	
Damflagermus	II + IV	+
Brandts flagermus ?	IV	
Vandflagermus	IV	
Skægflagermus ?	IV	
Troldflagermus ?	IV	
Dværgflagermus	IV	
Langøret flagermus	IV	
Sydflagermus	IV	
Skimmelflagermus ?	IV	
Brunflagermus	IV	
Odder	II + IV	+

Tabel 4**Vigtige fuglearter jf. fuglebeskyttelsesdirektivet**

Fuglebeskyttelsesområde Nr. 33 : Salten Langsø Fuglebeskyttelsesområde Nr. 35 : Mossø

Sangsvane
 Stor skallesluger
 Blå kærhøg
 Hvepsevåge
 Havørn
 Fiskeørn
 Isfugl
 Sortspætte
 Hedelærke

Sangsvane
 Stor skallesluger
 Blå kærhøg
 Rørhøg
 Havørn
 Fiskeørn
 Isfugl

Tabel 5

Rødlistede arter

Arter kendt fra Mossø-Saltendalen

Rødlistestatus

Ex - Forsvundne arter E - Akut truede arter

V - Sårbare arter R - Sjældne arter

Planter :

Fin Kæruld	E
Tørve-Viol	E
Bredbladet Kæruld	V
Mose-Vintergrøn	V
Sortgrøn Bransenføde	V
Tæt Vandaks	V
Liden Åkande	R
Otteradet Ulvefod	R
Strudsvinge (sands. Udplantet)	R
Døgnfluer (ingen)	
Slørvinger :	
Nemoura dubitans	R
Perlodes microcephala	R
Guldsmede :	
Spidsplettet libel	E
Grøn moasikguldsmed	V
Månevandnymfe	V
Arktisk smaragdlibel	R
Højmosemosaikguldsmed	R
Bredtæger og randtæger :	
Karsetæge	E
Blå bredtæge	V
Topplettet tornben	V
Fintornet randtæge	R
Langtornet randtæge	R
Pileløvtæge	R
Biller (ikke medtaget)	
Vårfluer (ikke medtaget)	
Natsommerfugle :	
Smalrandet humlebisværmer	E
Acronicta euphorbiae	V
Anarta cordigera	V
Birkebladmåler	V
Carsia sororiata	V
Eublemma minutata	V
Hyppa rectilinea	V
Lavbarkmåler	V

Phalacropterix graslinella	V
Skovbjørn	V
Blodplet	V
Amphipoea lucens	R
Diarsia dahlia	R
Selenia lunularia	R
Sesia melanocephala	R
Sortgrå sækspinder	R
Køllesværmer :	
Engkøllesværmer	V
Lille køllesværmer	V
Dagsommerfugle :	
Svirrefluer (ikke medtaget)	
Kvægmyg (ikke medtaget)	
Fisk (ingen)	
Padder :	
Løgfrø	V
Krybdyr (ingen)	
Fugle (ikke medtaget)	<i>En komplet oversigt over områdets fugle findes endnu ikke, men vil blive bragt i Søravnen 2002:1</i>
Pattedyr :	
Brandts flagermus ?	V
Brunflagermus	V
Damflagermus	V
Odder	V
Skovmår	V
Skægflagermus ?	V
Troldflagermus ?	V
Vandflagermus	V
Øvrige arter :	
Flodkrebs	<i>E - I voldsom tilbagegang i store dele af Europa, grundet krebsepest, stammende fra indførte krebsearter.</i>
Kildevældsvindelsnegl ?	
Rød skovmyre	Ikke rødlistet i Danmark, hvor den er almindelig.
	<i>Optræder på den europæiske rødliste (United Nations 1991) som sårbar</i>
Vinbjergsnegl ?	Ikke rødlistet i Danmark. Udbredt og ikke sjælden i Danmark, men muligvis ikke naturligt hjemmehørende.
	<i>Optræder på den europæiske rødliste (United Nations 1991) som sjælden</i>

Tabel 6

Gullistede arter

Arter kendt fra Mossø-Saltendalen

Gullistestatus

X - Opmærksomhedskrævende arter

AY - Nationale ansvarsarter (ynglende arter)

Planter :

Alm. Månerude	X
Eng-Troldurt	X
Langbladet Vandaks	X
Hår-Tusindblad	X
Kattefod	X
Leverurt	X
Mark-Tusindgylden	X
Nåle-Sumpstrå	X
Pilblad	X
Spæd Mælkeurt	X
Strandbo	X
Tråd-Vandaks	X
Tvepibet Lobelie	X
Tæppegræs	X
Vandportulak	X
Vibefedt	X

Døgnfluer (ingen)

Slørvinger :

Nemoura avicularis	X
--------------------	---

Guldsmede :

Blåbåndet pragtvandnymfe	X
--------------------------	---

Blåvinget pragtvandnymfe	X
--------------------------	---

Bredtæger og randtæger :

Mosebredtæge	X
--------------	---

Mosekanttæge	X
--------------	---

Star-skjoldtæge	X
-----------------	---

Karsetæge	AY
-----------	----

Biller (ikke medtaget)

Vårfluer (ikke medtaget)

Natsommerfugle :

Bredrandet humlebisværmer	X
---------------------------	---

Pileborer	X
-----------	---

Poppeldagugle	X
---------------	---

Pyntelig løvmåler	X
-------------------	---

Violet løvmåler	X
-----------------	---

Køllesværmere :

Fempletet køllesværmer	X
------------------------	---

Grøn køllesværmer	X
-------------------	---

Sekspletet køllesværmer	X
-------------------------	---

Dagsommerfugle (ingen)

Svirrefluer (ikke medtaget)

Kvægmyg (ikke medtaget)

Fisk :

Bæklampret	X
------------	---

Elritse ?	X
-----------	---

Padder :

Butsnudet Frø	X
---------------	---

Grøn Frø	X
----------	---

Lille Vandsalamander	X
----------------------	---

Skrubtudse	X
------------	---

Spidssnudet Frø	X
-----------------	---

Stor Vandsalamander	X
---------------------	---

Strandtudse	X
-------------	---

Krybdyr :

Snog	X
------	---

Fugle (ikke medtaget) *En komplet oversigt over området fugle findes endnu ikke, men vil blive bragt i Søravnen 2002:1*

Pattedyr :

Hare	X
------	---

Damflagermus	AY
--------------	----

Øvrige arter :

Flodkrebs	AY (Se desuden under rødlistede arter)
-----------	--

PROGRAM 2001:4

Søndag d. 13. januar 2002

Vandstæretur til Pinds Mølle dalen, Århus Å

Vi går en tur i den vintersmukke ådal og ser efter vandstæren og de andre vinterfugle. Ådalen her er en af landets bedste vinterlokaliteter for vandstær, med op til 10 vandstære på en 3 km. strækning. Husk gummistøvler og varmt tøj. Turen varer ca. 3 timer.

Mødested: P-pladsen ved Pinds Mølle kl. 10.00.

Turleder: Peter Lange (tlf.: 86 95 03 41)

Arrangør DOF.

Torsdag d. 17. januar 2002

Kirgisistan – Sinkiang – Pakistan

Møde på Sølyst kl. 19.30

En gruppe naturinteresserede danskere tilbragte en stor del af juli 2001 i Centralasien. Turen gik til fods og på hesteryg over bjergene i Kirgisistan, som netop på dette tidspunkt stod i fuldt flor. Herefter i rutebil ad Silkevejen gennem den kinesiske provins Sinkiang bl.a. med besøg i et af verdens største markeder i Kashgar. Videre i jeeps mod syd ad den berømte Karakorum Highway gennem bjergrige og øde områder i det nordlige Pakistan til endemålet Islamabad. Undervejs besøgte verdens 8. højeste bjerg Nanga Parbat.

Søren Højager vil gennem lysbilleder vise nogle af de natur- og kulturværdier, som dette i Danmark ret upåagtede område er så rigt på.

Arrangør: ØBF

Søndag 27. januar 2002.

Vinterfugle ved sø og å

Vi besøger fugletårnet ved Sminge Sø, hvorfra vi kan se flokke af sangsvaner komme til overnatning på søen, der gennem en årrække har været kendt som en god sangsvanelokalitet. Især i forbindelse med isvintre og hård frost ses mange sangsvaner i vågen ud for tårnet.

Hvorfra kommer disse fugle og hvordan klarer de at overleve de til tider barske vejrforhold. Også mulighed for kanadagæs, stor skallleslugger, hvinænder, troldænder m.fl.

Mødested: Kvicklys P-Plads, Sørtorvet i Silkeborg kl. 14.30 eller P-Plads ved Allinggårdsvej kl. 14.45 (se skilt mod fugletårn). Afslutning ca. Kl. 17.00.

Turleder: Bo Ryge Sørensen, tlf. 86 81 25 73. Ingen tilmelding. Husk varm påklædning og fodtøj. Medbring evt. Kaffe/the.

Arrangør: DOF i samarbejde med DN.

Søndag 27. januar 2002
Fugle ved Sødring Strand

Vi vil gå stille og roligt langs stranden for at se hvilke fugle som tilbringer tiden i reservatet nu hvor vinteren er strengest. Vi vil især kigge på ænder, gæs og svaner. Turen tilbage til bilerne går gennem skoven for, at se og lytte efter om raven og duehøgen skriger som tegn på at deres yngletid så småt er påbegyndt.

Medbring varmt tøj samt varmt på kanden og madpakke.

Turen er 4 km. lang og vil vare ca. 3 timer.

Mødested: Sommerhusene ved Sødringholm Strand (der hvor grusvejen ender) kl. 10.00.

Turleder: Peter Hjeds, Uggelhuse, tlf. 86 49 63 08. Ring hvis du vil køre med!

Arrangør: DOF.

Torsdag d. 21. februar 2002

Generalforsamling samt foredrag om projekt "Dansk Pattedyr Atlas"

Møde på Sølyst kl. 19.30

Dagsorden ifølge lovene:

1. Valg af dirigent.
2. Formanden aflægger beretning.
3. Kasseren aflægger beretning.
4. Forslag fra medlemmerne.
5. Valg af medlemmer til bestyrelsen.
6. Eventuelt.

Ad punkt 5: Jørgen Terp Laursen, Bent V. Pedersen og Lars Skipper er ifølge lovene på valg.

Efter generalforsamlingen vil Jørgen Terp Laursen vil fortælle om "Dansk Pattedyr Atlas" som han arbejder med. Der redegøres for projektdeltagere og deres rolle, indsamlingsmetoder i relation til de enkelte pattedyrgrupper og en præsentation af nogle foreløbige udbredelseskort. For de, der kunne tænke sig at deltage i projektet, vil der blive uddelt projekt-materiale. Dias vil indgå i præsentationen.

Søndag 24. februar 2002.

Tur til Sødringholm ved Randers Fjords udløb

En tur langs stranden forhåbentlig med forårsbebudere som præstekraver og viber. På havet store flokke af ænder, heriblandt også havlitter. Også mulighed for områdets faste vintergæster som vandrefalk, bjerglærker og snespurve. Evt. fortsættes i Sødringholm Skov, hvor flere spætterarter og mejser er i aktivitet.

Benzinpenge betales til chaufførerne.

Mødested: Randers Regnskov kl. 09.00, evt. Sødringholm Strand v. sommerhusene kl. 09.30.

Varighed til ca. 13.00.

Turledere: Peter Hjeds (tlf. 86 49 63 08) og Lars Tom-Petersen (tlf. 86 41 81 64).

Arrangør: DOF.

Lørdag d. 9 marts 2002
Fossiljagt i Gram Lergrav

Leret i Gram Lergrav blev aflejret i det hav, der dækkede store dele af Syd-, Vest- og Midtjylland for over 6 mill. år siden. Lerets indhold af forsteninger er meget stort, her kan bl.a. findes skaller fra snegle og muslinger, hjatænder, knogler fra fisk og skeletdele fra sæl, skildpadde og hval.

Geolog Tove Stockmarr giver os en orientering om området og hvad vi kan finde, samt vejledning i, hvordan vi graver i leret. I lergravshuset kan medbragt mad spises, og der er udstillet fossiler og plancher, som kan bruges til bestemmelse af vores fund. Der er så mange forsteninger i leret, at man skal være meget uheldig for ikke at få noget med hjem!

Vigtigt: Leret er meget fedtet, husk derfor gummistøvler og regnbukser samt en stor skruetrækker til at grave med. Det koster 25 kr. pr. person at grave.

Vi kan grave så længe vi vil, men Lergravshuset lukker kl. 16.00. Vi kan eventuelt slutte af med et besøg på Gram Slot, som er et spændende lille naturhistorisk/geologisk egnsmuseum (et par km. fra Lergraven), hvor der bl.a. er udstillet hvalskeletter og meget andet, som er fundet i området.

Vi kører i privatbiler. Hjemkomst sidst på eftermiddagen.

Mødested: Harald Jensens Plads kl. 8.00.

Tilmelding: Tove Yde, tlf. 86 53 88 86 eller e-mail tove.yde@post11.tele.dk

Arrangør: ØBF

Torsdag d. 7. marts 2002
Borneo - blandt sommerfugle og slangeørne
Møde på Sølyst kl. 19.30

De to naturfotografer og biologistuderende, Kim Aaen og Jakob Damborg, vil vise lysbilleder fra deres fantastiske tur til Borneos regnskove. Her udførte de i foråret 1999 et forskningsprojekt omkring sommerfuglediversiteten i forskellige skovtyper. Fotos af smukke, farverige sommerfugle og fugle vil blive afløst af klodsede næsehornsbiller, næseaber og skildpadder. Samtidig vil der blive fortalt historier om en regntid, der ikke burde være der, og hjælpsomme rangere, med hang til risvin og karaoke. Glæd jer.....!

Arrangør ØBF

Torsdag d. 21. marts 2002
Amazonas og Andesbjergene
Møde på Sølyst kl. 19.30

Naturfotograf og læge, Tom Nygaard Kristensen, vil tage os med på en rejse til Ecuador, hvor der vil blive vist billeder fra Andesbjergene og ikke mindst fra junglen ved Rio Napo langt inde i Amazonas. Toms hovedinteresse er sommerfugle, men der vil også blive lagt vægt på meget andet.

Arrangør ØBF.

Søndag 24. marts 2002

Danmarks Naturskove

Naturskoven på Silkeborg Statsskovdistrikt er efterkommer af den oprindelige skov, der i årtusinder dækkede Danmark. Silkeborg-skovene har landets største koncentrationer af 250-300 årig bøg, og rummer en række beskyttelseskrævende fugle- og pattedyrsarter. På turen vil vi se nærmere på naturskovens biologiske betydning. Turen afsluttes omkring solnedgang, hvor vi ser sortspætten komme til overnatning i dens sove-hultræ.

Mødested: Kvicklys P-Plads, Sørtorvet i Silkeborg, kl. 16.30, Afslutning ca. 19.30

Turleder: Bo Ryge Sørensen, tlf. 86 81 25 73. Ingen tilmelding.

Arrangør: DOF i samarbejde med DN.

Søndag 7. april 2002

Velling Skov - Salten Ådal

Velling skov ligger på Salten Ådals stejle sydskrænter og rummer nogle af landets største bevoksninger af gammel bøg, fine skovsøer, kær, moser og væld. Den 250-300 år gamle bøgeskov er ideel for vedinsekter, svampe og hulrugende fuglearter. Mulighed for sortspætte, grønspe, huldue, ravn, isfugl, bjergvipstjert og rovfugle.

Mødested: P-Pladsen øst for naturskoven på Lystrupsmindevej mellem Velling og Vrads. Kl. 9.00 Afslutning ca. 12.00.

Turleder: Jørgen Ballegaard, tlf. 75 75 62 89. Ingen tilmelding.

Arrangør: DOF i samarbejde med DN.

Lørdag d. 27. april 2002

Forår i Mols Bjerge

Vi går en lang travetur og ser på nogle af områdets mange naturtyper, dyr og planter. Mols Bjerger er blevet foreslået som nationalpark - bedøm selv, om det er fortjent !

Mødested: Molslaboratoriet, Nedre Strandkær kl. 11.00

Varighed: 2-3 timer.

Turleder: Naturvejleder Morten D.D. Hansen, Naturhistorisk Museum, Molslaboratoriet.

Arrangør ØBF

Turprogrammerne for ØBF og flere andre foreninger samt Århus Amts naturture kan ses på følgende internetadresser:

Østjysk Biologisk Forening: www.gejrfuglen.dk

Dansk Ornithologisk Forening (Århus): home6.inet.tele.dk/peterlan/dof/

Dansk Botanisk Forening: www.nathimus.ku.dk/urt

Danmarks Naturfredningsforening (Århus): www.dn.dk/aarhus

Århus Amts naturture: www.aaa.dk/nm/naturture.html

NB !

Vi vil gerne minde jer om muligheden for tilmelding til foreningens **mailgruppe**, hvor vi via e-mail giver besked om nært forestående arrangementer. Du tilmelder dig ved blot at sende en mail med teksten "Tilmelding til Østjysk Biologisk Forenings mailgruppe" til Birthe Overgaard (birthe_overgaard@post.tele.dk).

ØBF's bestyrelse:

Formand:

Søren Højager, Mejløvænget 4, 8381 Mundelstrup. Tlf. 86 24 25 21

E-mail: soeren.hoejager@skolekom.dk

Næstformand:

Bent V. Petersen, Skovparken 45, st. tv., 6000 Kolding. Tlf. 75 54 26 63

E-mail: biobent@post1.tele.dk

Kasserer:

Christian Lange, Aksel Møllers Have 30, 6. th, 2000 Frederiksberg.

Tlf: 38 34 76 02

E-mail: christian.lange@biology.au.dk

Sekretær:

Tove Yde, Horsensvej 127, Tebstrup, 8660 Skanderborg. Tlf. 86 53 88 86

E-mail: pwyde@post11.tele.dk

Redaktion Gejrfuglen:

Christian Lange (ansv. redaktør)

Program-redaktør:

Lars Skipper, Ølstedvej 4, Lisbjerg, 8200 Århus N. Tlf: 86 23 09 67

E-mail: lars.skipper@mail1.stofanet.dk

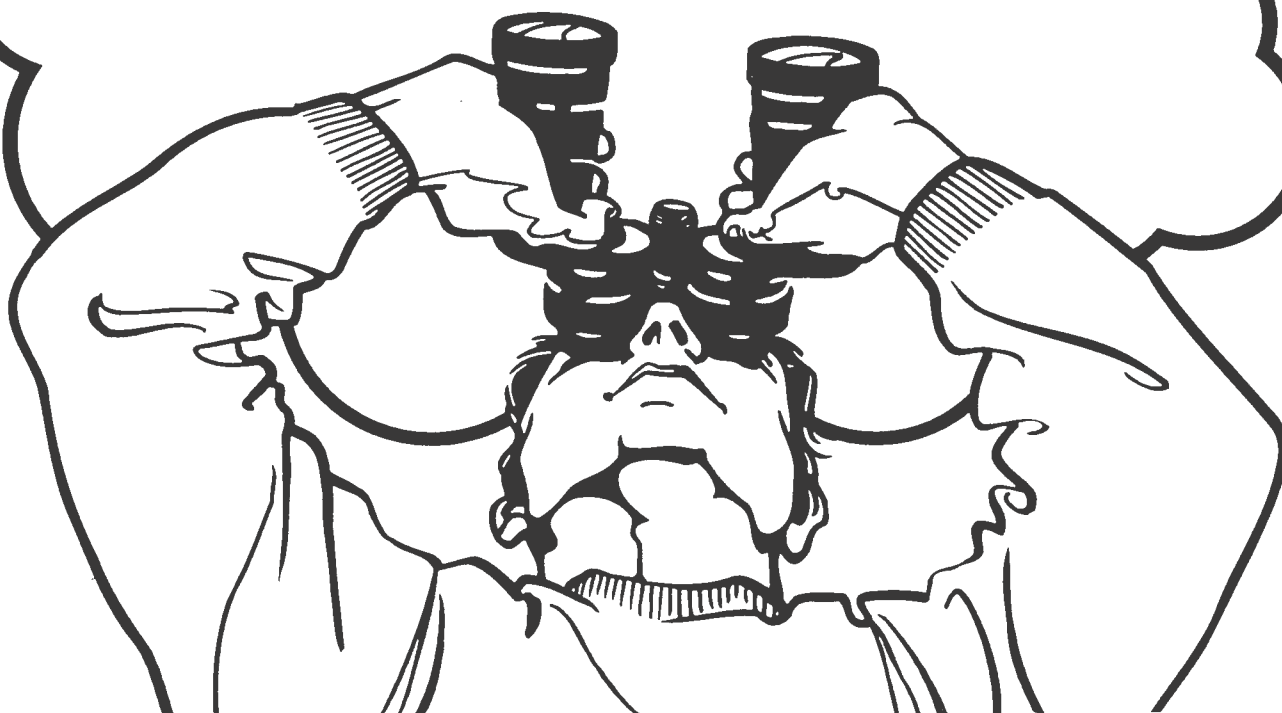
Møde- og ekskursionsudvalg:

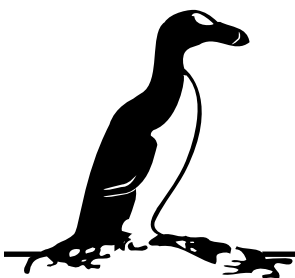
Jørgen T. Laursen, Engdalsvej 81B, 8220 Brabrand. Tlf. 86 26 12 96

E-mail: jtl@mobilixnet.dk

Birthe Overgaard, , Spobjergvej 61, 8220 Brabrand. Tlf. 89 44 97 92

E-mail: birthe_overgaard@post.tele.dk

ØSTJYSK BIOLOGISK FORENING

Postboks 169 - 8100 Århus C